

ਮਿਡਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਲਈ :

ਪੰਜਾਬੀ-ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਲੇਖ-ਰਚਨਾ

ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ

ਪੜ੍ਹੋ ਸਾਰੇ ਵਧੋ ਸਾਰੇ

ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਉਪਰਾਲਾ

ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ

© ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ

ਐਡੀਸ਼ਨ 2016..... 8,22,000 ਕਾਪੀਆਂ

All rights, including those of translation, reproduction and annotation etc., are reserved by the Punjab Government.

ਚਿਤਾਵਨੀ

1. ਕੋਈ ਵੀ ਏਜੰਸੀ-ਹੋਲਡਰ ਵਾਧੂ ਪੈਸੇ ਵਸੂਲਣ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ 'ਤੇ ਜਿਲਦਸਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। (ਏਜੰਸੀ-ਹੋਲਡਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਏ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨੰ: 7 ਅਨੁਸਾਰ)
2. ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਛਪਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਜਾਲੂ/ਨਕਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ (ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ) ਦੀ ਛਪਾਈ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਸਟਾਕ ਕਰਨਾ, ਜਮ੍ਹਾਂਬੋਰੀ ਜਾਂ ਵਿਕਰੀ ਆਦਿ ਕਰਨਾ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਫੌਜਦਾਰੀ ਜੁਰਮ ਹੈ।
(ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਬੋਰਡ ਦੇ 'ਵਾਟਰ ਮਾਰਕ' ਵਾਲੇ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਪਰ ਹੀ ਛਪਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਪੜ੍ਹੋ ਸਾਰੇ ਵਧੋ ਸਾਰੇ

ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਉਪਰਾਲਾ

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਵਿਕਰੀ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਕੱਤਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ, ਵਿੱਦਿਆ ਭਵਨ ਫੇਜ਼-8, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ-160062 ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਮੈਸ. ਨੌਵਾ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਸੀ-51, ਫੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ ਐਕਸਟੈਂਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਰਾ ਛਾਪੀ ਗਈ।

ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸੋਧੀਆਂ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਮਿਡਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਲਈ ‘ਪੰਜਾਬੀ-ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਲੇਖ-ਰਚਨਾ’ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪੀ.ਸੀ.ਐੱਫ. 2013 ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਸ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਰਲ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਬਣਾ ਕੇ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸਥਾਪਿਤ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਨਿਯਮ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਵਾਧੂ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਅ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਕ੍ਰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਬੋਲੀ, ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ, ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ, ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਅਤੇ ਅਖਾਣਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਲੇਖ-ਰਚਨਾ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ, ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਦੀ ਜਾਚ ਬਾਰੇ ਨਮੂਨੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਲੇਖਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਰੀਖਿਅਕ ਅਤੇ ਭਾਵੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਹ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦਫ਼ਤਰੀ ਪੱਧਰ ‘ਤੇ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਚੌਹਾਨ (ਪ੍ਰੋ. ਅਫ਼ਸਰ) ਵੱਲੋਂ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅਮਰੀਤਾ ਗਿੱਲ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ (ਅਕਾਦਮਿਕ); ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, (ਰਿਟਾਇਰਡ) ਉੱਪਡਾਇਰੈਕਟਰ; ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਕਾਸ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਖਰੜੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਜਸਵੀਰ ਸਿੰਘ ਲੰਗੜੇਆ, ਡਾ. ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ ਸੋਹਲ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਬਲਦੀਪ ਕੌਰ ਸੰਧੂ ਅਤੇ ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਚੰਗੇਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜੀ-ਆਇਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਚੇਅਰਪਰਸਨ

ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ

ਵਿਸ਼ਾ-ਸੂਚੀ

ਅਧਿਆਇ	ਵਿਸ਼ਾ	ਪੰਨਾ ਨੰ.
1.	ਵਿਆਕਰਨ	1
2.	ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਬੋਲੀ	2
3.	ਸ਼ਬਦ-ਬੋਧ (ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦ, ਨਾਂਵ, ਲਿੰਗ, ਵਚਨ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ, ਕਾਲ-ਵੰਡ, ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸੰਬੰਧਕ, ਯੋਜਕ, ਵਿਸਮਕ, ਸ਼ਬਦ-ਰਚਨਾ)	9
4.	ਵਾਕ-ਬੋਧ	42
5.	ਅਰਥ-ਬੋਧ	45
6.	ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ	62
7.	ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ	66
8.	ਮੁਹਾਵਰੇ/ਅਖਾਣ	70
9.	ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ	80
10.	ਕਹਾਣੀ-ਰਚਨਾ	91
11.	ਲੇਖ-ਰਚਨਾ	96

ਵਿਆਕਰਨ

ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਬੋਲਣ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਨਿਯਮ ਬਾਹਰੋਂ ਨਹੀਂ ਲਏ ਜਾਂਦੇ, ਸਗੋਂ ਉਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਪਛਾਣੇ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਇੰਨ-ਬਿੰਨ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਨਿਯਮ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਜੀਵਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਾਰ ਭਾਗ ਹਨ :

1. ਧੁਨੀ-ਬੋਧ, ਅੱਖਰ-ਬੋਧ ਜਾਂ ਵਰਨ-ਬੋਧ
2. ਸ਼ਬਦ-ਬੋਧ
3. ਅਰਥ-ਬੋਧ
4. ਵਾਕ-ਬੋਧ

1. ਧੁਨੀ-ਬੋਧ, ਅੱਖਰ-ਬੋਧ ਜਾਂ ਵਰਨ-ਬੋਧ

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਇਕਾਈ ਧੁਨੀ ਹੈ। ਧੁਨੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਅਵਾਜ਼। ਬੋਲਣ ਵੇਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿੱਚ ਧੁਨੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਧੁਨੀਆਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਵੇਲੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਹਨ।

2. ਸ਼ਬਦ-ਬੋਧ

ਧੁਨੀਆਂ ਜਾਂ ਵਰਨਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਧੁਨੀ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅੱਖਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬੋਧ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਬੋਧ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਬੋਧ ਵਿੱਚ ਲਗਾਂ ਅਤੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

3. ਅਰਥ-ਬੋਧ

ਅਰਥ-ਬੋਧ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ, ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ, ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

4. ਵਾਕ-ਬੋਧ

ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਵਾਕ-ਰਚਨਾ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਵਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਬੋਲੀ

ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਬੋਲੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਾਧਨ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਜਾਂ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਹ ਕੇ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਰੂਪ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਖਿਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਬੋਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਲਿਪੀ ਦੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਵੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :

1. ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ

2. ਸਾਹਿਤਿਕ ਜਾਂ ਟਕਸਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਜਿਹੜੀ ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਮ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਬੋਲਣ ਸਮੇਂ ਵਾਕ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਅਧੂਰੇ ਛੱਡ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਗੱਲ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੀ ਬੋਲੀ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅੰਤਰ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਿਹੜੀ ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ/ਟਕਸਾਲੀ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਝੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲਿਪੀ

ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਲਿਪੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲਿਪੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਲਿਪੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲਿਪੀ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲਿਪੀ ਰੋਮਨ ਹੈ।

ਵਰਨਮਾਲਾ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਜਦੋਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਨ-ਮਾਲਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ 35 ਅੱਖਰ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਪੈਂਤੀ ਅੱਖਰੀ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜ ਅੱਖਰਾਂ ਸ ਖ ਗ ਜ ਫ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਸ਼ ਖ਼ ਗ਼ ਜ਼ ਫ਼ ਅੱਖਰ ਬਣਾ ਲਏ ਗਏ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਨ-ਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 40 ਹੋ ਗਈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਫਿਰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਧੁਨੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਲ ਅੱਖਰ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੀ ਲਾ ਕੇ ਲ਼ ਅੱਖਰ

ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਤਾਲਵੀ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਨ-ਮਾਲਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 41 ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਨ-ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅੱਠ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ :

ਮੁੱਖ ਵਰਗ	ੳ	ਅ	ੲ	ਸ	ਹ	
ਕ-ਵਰਗ	ਕ	ਖ	ਗ	ਘ	ਙ	
ਚ-ਵਰਗ	ਚ	ਛ	ਜ	ਝ	ਞ	
ਟ-ਵਰਗ	ਟ	ਠ	ਡ	ਢ	ਣ	
ਤ-ਵਰਗ	ਤ	ਥ	ਦ	ਧ	ਨ	
ਪ-ਵਰਗ	ਪ	ਫ	ਬ	ਭ	ਮ	
ਅੰਤਿਮ ਵਰਗ	ਯ	ਰ	ਲ	ਵ	ੜ	
ਨਵੀਨ ਵਰਗ	ਸ਼	ਖ਼	ਗ਼	ਜ਼	ਫ਼	ਲ਼

ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਵਰਗ ਦਾ ਨਾਂ ਪਿਆ ਹੈ।

ਧੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ :

1. ਸ਼ੁਰ
2. ਵਿਅੰਜਨ

ਸ਼ੁਰ

ਸ਼ੁਰ ਉਹ ਧੁਨੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਸਮੇਂ ਉਚਾਰਨ ਅੰਗ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਅਵਾਜ਼ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਬੇਰੋਕ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਓ, ਅ, ਏ ਤਿੰਨ ਸ਼ੁਰ ਅੱਖਰ ਹਨ ਪਰ ਉਚਾਰਨ ਪੱਖੋਂ ਸ਼ੁਰ-ਧੁਨੀਆਂ ਦਸ ਹਨ। ਇਹ ਧੁਨੀਆਂ ਹਨ:

ਅ ਆ ਇ ਈ ਉ ਊ ਏ ਐ ਓ ਔ

ਵਿਅੰਜਨ

ਵਿਅੰਜਨ ਉਹ ਧੁਨੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਸਮੇਂ ਉਚਾਰਨ ਅੰਗ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਬਹੁਤ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਸਮੇਂ ਜੀਭ ਕਦੇ ਤਾਲੂ ਨਾਲ਼ ਅਤੇ ਕਦੇ ਦੰਦਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਸੇ ਛੂੰਹਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬੁੱਲ੍ਹ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਮੀਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਨ-ਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਸ ਤੋਂ ਲ ਤੱਕ 38 ਵਿਅੰਜਨ ਅੱਖਰ ਹਨ।

ਅਨੁਨਾਸਿਕੀ ਵਿਅੰਜਨ

ਅਨੁਨਾਸਿਕੀ ਵਿਅੰਜਨ ਉਹ ਧੁਨੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਅਵਾਜ਼ ਨੱਕ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਨਾਸਿਕੀ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜ ਅੱਖਰ ਇਹ ਹਨ :

ਙ ਞ ਣ ਨ ਮ

ਨੋਟ : ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਙ, ਞ, ਣ, ਝ ਅਤੇ ਲ ਧੁਨੀਆਂ ਨਾਲ਼ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਦੁੱਤ ਅੱਖਰ

ਉਹ ਅੱਖਰ ਜਿਹੜਾ ਦੋ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁੱਤ ਅੱਖਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅੱਖਰ ਦੂਜੇ ਅੱਖਰ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲ ਕੇ ਇੱਕ ਅਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅੱਖਰ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਹਨ:

ਹ ਰ ਵ

ਹ ਦੀ ਪੈਰ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ਼ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਜੜ੍ਹ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਰ ਦੀ ਪੈਰ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ਼ ਪ੍ਰਗਟ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਵ ਦੀ ਪੈਰ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ਼ ਸੂਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀਵਨੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣ, ਸ਼੍ਰੋਵਿਸ਼ਵਾਸ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਲਗਾਂ

ਲਗਾਂ ਸੂਰ-ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਿਪੀ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਧੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਬਣਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ਼ ਕੁਝ ਲਗਾਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਖਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲਗਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੀਆਂ ਦਸ ਲਗਾਂ ਹਨ :

ਲਗਾਂ

ਕ੍ਰਮ ਨੰ.	ਨਾਂ	ਚਿੰਨ੍ਹ		ਉਦਾਹਰਨ
1.	ਮੁਕਤਾ	ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ	ਸ	ਸਰਦ, ਸਬਰ, ਸਤਰ
2.	ਕੰਨਾ	ਾ	ਸਾ	ਸਾਲ, ਸਾਥ, ਸਾਫ਼
3.	ਸਿਹਾਰੀ	ਿ	ਸਿ	ਸਿਰ, ਸਿੱਕਾ, ਸਿੱਟਾ
4.	ਬਿਹਾਰੀ	ੀ	ਸੀ	ਸੀਮਾ, ਸੀਲ, ਸੀਸ
5.	ਔਕੜ	ੁ	ਸੁ	ਹੁਣ, ਸੁਣ, ਸੁਰ
6.	ਦੁਲੈਕੜ	ੂ	ਸੂ	ਸੂਰਮਾ, ਸੂਤ, ਸੂਚੀ
7.	ਲਾਂ	ੌ	ਸੇ	ਕੇਲਾ, ਸੇਕ, ਸ਼ੇਰ
8.	ਦੁਲਾਵਾਂ	ੈ	ਸੈ	ਸੈਰ, ਸੈਨਾ, ਸੈਨਤ
9.	ਹੋੜਾ	ੌ	ਸੋ	ਸੋਹਣਾ, ਸੋਚ, ਸੋਨਾ
10.	ਕਨੌੜਾ	ੌ	ਸੌ	ਸੌਂ, ਸੌਖਾ, ਸੌੜਾ

ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

ਮੁਕਤਾ

ਮੁਕਤਾ 'ਅ' ਸੂਰ-ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਵ ਜਿਹੜੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਗ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਕਤਾ ਅੱਖਰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਘਰ, ਕਰਮ, ਸਰਕਸ ਆਦਿ।

ਕੰਨਾ

ਇਹ ਲਗ 'ਆ' ਸੂਰ-ਧੁਨੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਕੰਨਾ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਅੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਹਾਰ, ਮਕਾਨ, ਵਰਨ-ਮਾਲਾ।

ਸਿਹਾਰੀ

ਇਹ ਲਗ 'ਇ' ਸੂਰ-ਧੁਨੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਸਿਹਾਰੀ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਲਿਖ, ਮਿਰਚ, ਬਲਿਹਾਰ।

ਬਿਹਾਰੀ

ਇਹ ਲਗ 'ਈ' ਸੂਰ-ਧੁਨੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਬਿਹਾਰੀ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਵੀਰ, ਗਰਮੀ, ਬਸਤੀ।

ਔਂਕੜ

ਇਹ ਲਗ 'ਉ' ਸੂਰ-ਧੁਨੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਔਂਕੜ ਅੱਖਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਗੁੜ, ਚੁਸਤ, ਫੁਰਸਤ।

ਦੁਲੈਂਕੜ

ਇਹ ਲਗ 'ਊ' ਸੂਰ-ਧੁਨੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਔਂਕੜ ਵਾਂਗ ਅੱਖਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਸੂਰ, ਸੂਰਮਾ, ਕਪੂਰਥਲਾ।

ਲਾਂ

ਇਹ ਲਗ 'ਏ' ਸੂਰ-ਧੁਨੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਤੇਲ, ਪਹਾੜੇ, ਦੇਵਤਾ।

ਦੁਲਾਵਾਂ

ਇਹ ਲਗ 'ਐ' ਸੂਰ-ਧੁਨੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਸੈਰ, ਸੈਨਿਕ, ਐਤਵਾਰ।

ਹੋੜਾ

ਇਹ ਲਗ 'ਓ' ਸੂਰ-ਧੁਨੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ 'ਓ' ਅੱਖਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ 'ਓ' ਅੱਖਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :- ਓਮ, ਮੋਰ, ਤੋਰਨਾ, ਸੋਮਵਾਰ।

ਕਨੌੜਾ

ਇਹ ਲਗਾ 'ਐ' ਸੂਰ-ਧੁਨੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-
ਧੌਣ, ਰੌਣਕ, ਦੌਲਤ।

ਲਗਾਖਰ

ਲਗਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਲਗ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਲਗਾਖਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਲਗਾਖਰ ਉਹ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਲਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਲਗਾਖਰ ਹਨ : ਬਿੰਦੀ, ਟਿੱਪੀ ਅਤੇ ਅਧਕ।

ਕ੍ਰਮ ਨੰ.	ਲਗਾਖਰ ਦਾ ਨਾਂ	ਰੂਪ (ਚਿੰਨ੍ਹ)	ਉਦਾਹਰਨਾਂ
1.	ਬਿੰਦੀ	◌ੰ (ਿ)	ਗੋਂਦ, ਗਾਂ, ਨੀਂਦ
2.	ਟਿੱਪੀ	◌ੰ	ਸੰਘ, ਸੰਦ, ਚੰਦ
3.	ਅਧਕ	◌ੁ	ਸੱਚ, ਪੱਤਾ, ਮੱਕੀ

ਬਿੰਦੀ

ਬਿੰਦੀ ਨਾਸਿਕੀ ਸੂਰ-ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਿੰਦੀ ਅਤੇ ਟਿੱਪੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬਿੰਦੀ ਛੇ ਲਗਾਂ ਨਾਲ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ: ਕੰਨਾ, ਬਿਹਾਰੀ, ਲਾਂ, ਦੁਲਾਵਾਂ, ਹੋੜਾ ਅਤੇ ਕਨੌੜਾ।

ਕ੍ਰਮ ਨੰ.	ਲਗਾਂ	ਚਿੰਨ੍ਹ	ਲਗਾਖਰ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦਾ ਰੂਪ	ਉਦਾਹਰਨਾਂ
1.	ਕੰਨਾ	ਾ	ਾਂ	ਥਾਂ, ਗਾਂ, ਮਾਂ
2.	ਬਿਹਾਰੀ	ੀ	ੀਂ	ਪੀਂਘ, ਅਸੀਂ, ਤੁਸੀਂ
3.	ਲਾਂ	ੈ	ੈਂ	ਗੋਂਦ, ਪੇਂਜਾ, ਕੇਂਦਰ
4.	ਦੁਲਾਵਾਂ	ੈ	ੈਂ	ਕੈਂਚੀ, ਪੈਂਤੀ, ਬੈਂਡ
5.	ਹੋੜਾ	ੌ	ੌਂ	ਗੋਂਦ, ਹੋਂਦ, ਕਦੋਂ
6.	ਕਨੌੜਾ	ੌ	ੌਂ	ਜੌਂ, ਚੌਕ, ਢੋਂਗ

ਟਿੱਪੀ

ਟਿੱਪੀ ਵੀ ਨਾਸਿਕੀ ਸੂਰ-ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟਿੱਪੀ ਚਾਰ ਲਗਾਂ ਨਾਲ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ : ਮੁਕਤਾ, ਸਿਹਾਰੀ, ਔਕੜ, ਦੁਲੈਂਕੜ।

ਕ੍ਰਮ ਨੰ.	ਲਗਾਂ	ਚਿੰਨ੍ਹ	ਲਗਾਖਰ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦਾ ਰੂਪ	ਉਦਾਹਰਨਾਂ
1.	ਮੁਕਤਾ		ਅੰ	ਅੰਬ, ਦੰਦ, ਚੰਦ
2.	ਸਿਹਾਰੀ	ਿ	ਿੰ	ਪਿੰਡ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਇੰਜਣ
3.	ਔਕੜ	ੰ	ੰ	ਕੁੰਡ, ਸੁੰਡ, ਸੁੰਘ
4.	ਦੁਲੈਂਕੜ	ੰ	ੰ	ਰੁੰ, ਡੁੰਘਾ, ਮੁੰਗੀ

ਅਧਕ

ਇਹ ਦਬਾਅ ਜਾਂ ਬਲ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਅਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸੇ ਅੱਖਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਦੁੱਗਣੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਧੁਨੀ ਉੱਤੇ ਦਬਾਅ ਜਾਂ ਬਲ ਹੋਵੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਉੱਤੇ ਅਧਕ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਧਕ ਤਿੰਨ ਲਗਾਂ ਨਾਲ਼ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ: ਮੁਕਤਾ, ਸਿਹਾਰੀ ਅਤੇ ਔਕੜ, ਜਿਵੇਂ :- ਵੱਟ, ਪਿੱਤ, ਜੁੱਤੀ ਆਦਿ।

ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ	ਲਗ	ਅਧਕ, ਲਗਾਖਰ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ	ਉਦਾਹਰਨਾਂ
1.	ਮੁਕਤਾ	ਅੱ	ਬੱਚਾ, ਸੱਚਾ
2.	ਸਿਹਾਰੀ (f)	ਇੱ	ਦਿੱਲੀ, ਸਿੱਧ, ਨਿੱਕਾ
3.	ਔਕੜ(-)	ਕੁੱ	ਕੁੱਤਾ, ਝੁੱਗਾ, ਬੁੱਕਲ਼
4.	ਦੁਲਾਵਾਂ (ੰ)	ਗੈ	ਗੈੱਸ, ਹੈੱਡ, ਪੈੱਨ

ਕੁਝ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਲਈ ‘ਦੁਲਾਵਾਂ’ ਲਗ ਨਾਲ਼ ਵੀ ਅਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :- ਪੈੱਨ, ਸੈੱਟ, ਸੈੱਕਟਰ ਆਦਿ।

ਅਭਿਆਸ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਵਿਆਕਰਨ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਭਾਗ ਹਨ ? ਵਿਸਤਾਰ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਲਿਪੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ? ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਲਗਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਇਹ ਕਿੰਨੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਹਨ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਲਗਾਖਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ? ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਖ਼ਾਲੀ ਸਥਾਨ ਭਰੋ :-
 - (ੳ) ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ।
 - (ਅ) ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਸੂਰ ਵਿਅੰਜਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
 - (ੲ) ਹ, ਰ ਤੇ ਵ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰ ਹਨ।
 - (ਸ) ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਲਗਾਖਰ ਹਨ।
 - (ਹ) ਅਧਕ, ਬਿੰਦੀ ਤੇ ਟਿੱਪੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਠੀਕ ਵਾਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਡੱਬੀ ਵਿੱਚ ਸਹੀ (✓) ਅਤੇ ਗਲਤ ਵਾਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ (X) ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਓ :-

(ੳ) ਬੋਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

☐

(ਅ) ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

☐

(ੲ) ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

☐

(ਸ) ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

☐

(ਹ) ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਲਿਪੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹੈ।

☐

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਲਗਾਂ ਅਤੇ ਲਗਾਖਰਾਂ ਦਾ ਚਾਰਟ ਬਣਵਾ ਕੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲਗਵਾਏ।

ਸ਼ਬਦ-ਬੋਧ

ਧੁਨੀਆਂ, ਲਗਾਂ ਅਤੇ ਲਗਾਖਰਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ: ਕ, ਲ ਅਤੇ ਮ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ 'ਕਲਮ' ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਉਸ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ, ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਭਾਵ ਦਾ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਰਥ ਪੱਖੋਂ ਸ਼ਬਦ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

ੳ. ਸਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ

ਅ. ਨਿਰਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ

(ੳ) **ਸਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ :-** ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ, ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਕੰਮ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਅ) **ਨਿਰਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ :-** ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰੰਤੂ ਸਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ: ਪਾਣੀ-ਧਾਣੀ, ਰੋਟੀ-ਰਾਟੀ, ਕਪੜਾ-ਕੁੱਪੜਾ ਆਦਿ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ, ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਕੱਪੜਾ ਸਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਅਤੇ ਧਾਣੀ, ਰਾਟੀ ਅਤੇ ਕੁੱਪੜਾ ਨਿਰਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਨਿਰਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਸਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:-

1. ਨਾਂਵ	2. ਪੜਨਾਂਵ	3. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ	4. ਕਿਰਿਆ
5. ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ	6. ਸੰਬੰਧਕ	7. ਯੋਜਕ	8. ਵਿਸਮਕ

ਨਾਂਵ

ਕੱਲ੍ਹ ਪੰਦਰਾਂ ਅਗਸਤ ਹੈ। ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਤਿਰੰਗਾ ਲਹਿਰਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਝੰਡਾ ਲਹਿਰਾਉਣਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਜੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਵੰਡਣਗੇ, ਬੜਾ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵਾਲਾ ਮਾਹੌਲ ਹੋਵੇਗਾ।

ਉਪਰੋਕਤ ਪੈਰੇ ਵਿੱਚ ਗੂੜ੍ਹੇ ਛਪੇ ਸ਼ਬਦ 'ਨਾਂਵ' ਹਨ।

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਵਸਤੂ, ਸਥਾਨ, ਹਾਲਤ, ਗੁਣ, ਭਾਵ ਆਦਿ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਉਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਗੀਤਾ, ਸੋਨਾ, ਜਲੰਧਰ, ਪਹਾੜ, ਖੁਸ਼ੀ ਆਦਿ।

ਨਾਂਵ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ :-

1. ਆਮ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ
2. ਖਾਸ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਨਿੱਜ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ
3. ਵਸਤੂ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ
4. ਇਕੱਠ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ
5. ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ

1. ਆਮ ਨਾਂਵ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ, ਜੀਵ ਜਾਂ ਸਥਾਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਉਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਪੁਸਤਕ, ਮਨੁੱਖ, ਸ਼ਹਿਰ ਆਦਿ।

2. ਖਾਸ ਨਾਂਵ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਵਿਅਕਤੀ, ਜੀਵ, ਖਾਸ ਵਸਤੂ, ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਸ ਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਤਲੁਜ, ਬਿਆਸ, ਰਾਵੀ ਆਦਿ।

3. ਵਸਤੂ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਤੋਲਣ, ਮਿਣਨ ਜਾਂ ਮਾਪੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਸਤੂ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਤੇਲ, ਕੱਪੜਾ, ਪੱਗ ਆਦਿ।

4. ਇਕੱਠ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਜੀਵਾਂ ਜਾਂ ਗਿਣੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਉਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਫੌਜ, ਇੱਜੜ, ਜਮਾਤ, ਸਭਾ ਆਦਿ।

5. ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਭਾਵ, ਗੁਣ ਜਾਂ ਹਾਲਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਖੁਸ਼ੀ, ਗਮੀ, ਸਚਾਈ, ਉਦਾਸੀ ਆਦਿ।

ਅਭਿਆਸ

- ਨਾਂਵ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?
- ਨਾਂਵ ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸੋ।
- ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ :
(ੳ) ਵਸਤੂ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ
(ਅ) ਇਕੱਠ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ
(ੲ) ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ
- ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਂਵ ਚੁਣੋ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਵੀ ਦੱਸੋ :

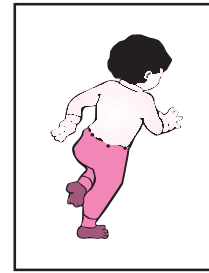
	ਨਾਂਵ	ਕਿਸਮ
(ੳ) ਸ਼ੇਰ ਜੰਗਲ ਦਾ ਰਾਜਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।	_____	_____
(ਅ) ਹਰ ਚਮਕਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਸੋਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।	_____	_____
(ੲ) ਨੇਕੀ ਦਾ ਫਲ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।	_____	_____
(ਸ) ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਤੀਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੈਠੇ ਹਨ।	_____	_____
(ਹ) ਬਜ਼ਾਰੋਂ ਸੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇਲ ਲਿਆਓ।	_____	_____
(ਕ) ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬੜੀ ਧੂਮ-ਧਾਮ ਨਾਲ ਕੀਤਾ।	_____	_____
(ਖ) ਬਿੱਲੀ ਨੇ ਚੂਹਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ।	_____	_____

- (ਗ) ਜਵਾਨੀ ਦਿਵਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। _____
- (ਘ) ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਗਰਮੀ ਹੈ। _____
- (ਙ) ਮੇਰ ਪੈਲ ਪਾ ਕੇ ਥੱਕ ਗਿਆ ਹੈ _____
2. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾਂਵ ਦੀ ਕਿਸਮ ਲਿਖੋ :-
(ੳ) ਸੁਹੱਪਣ _____	(ਕ) ਤੇਲ _____
(ਅ) ਫੁੱਲ _____	(ਖ) ਸੁਗੰਧ _____
(ੲ) ਇਸਤਰੀ _____	(ਗ) ਮਨੁੱਖਤਾ _____
(ਸ) ਲੋਹਾ _____	(ਘ) ਗੰਗਾ _____
(ਹ) ਖੁਸ਼ੀ _____	(ਙ) ਜਮਾਤ _____
3. ਖਾਲੀ ਥਾਂਵਾਂ ਭਰੋ :-
- (ੳ) ਨਾਂਵ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- (ਅ) ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ, ਵਸਤੂ, ਥਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਉਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
- (ੲ) ਆਮ ਨਾਂਵ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਂਵ ਨਾਂਵ ਹੈ।
- (ਸ) ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
- (ਹ) ਸ਼ੀਲਾ, ਮੀਨਾ ਤੇ ਸੁਨੀਤਾ ਨਾਂਵ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- (ਕ) ਸੈਨਾ, ਜਮਾਤ, ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਂਵ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- (ਖ) ਸ਼ਹਿਰ, ਪਿੰਡ, ਪਹਾੜ ਨਾਂਵ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- (ਗ) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨਾਂਵ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- (ਘ) ਖੰਡ, ਗੁੜ, ਕਣਕ ਨਾਂਵ ਹਨ।
- (ਙ) ਗਰਮੀ, ਸਰਦੀ, ਜਵਾਨੀ ਨਾਂਵ ਹਨ।
4. ਠੀਕ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ (✓) ਅਤੇ ਗਲਤ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ (X) ਲਾਓ :-
- (ੳ) ਖਾਸ ਸਥਾਨ, ਵਸਤੂ, ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਆਮ ਨਾਂਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ☐
- (ਅ) ਸੈਨਾ, ਦਲ, ਸਭਾ, ਇੱਜ਼ਤ, ਡਾਰ, ਇਕੱਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਹਨ। ☐
- (ੲ) ਖੁਸ਼ੀ, ਉਦਾਸੀ, ਗਮੀ ਵਸਤੂਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਹਨ। ☐
- (ਸ) ਪੁਸਤਕ, ਮਨੁੱਖ, ਸ਼ਹਿਰ, ਪਿੰਡ ਆਮ ਨਾਂਵ ਹਨ। ☐
- (ਹ) ਨਾਂਵ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ☐
- (ਕ) ਦਿੱਲੀ, ਹਿਮਾਲਾ ਖਾਸ ਨਾਂਵ ਹਨ। ☐
5. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਖਾਸ ਨਾਂਵ ਤੇ ਇਕੱਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਚੁਣੋ :-
- ਸੈਨਾ, ਜਮਾਤ, ਇੱਜ਼ਤ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਦਿੱਲੀ, ਹਿਮਾਲਾ, ਸਰਦੀ, ਗਰਮੀ, ਜਵਾਨੀ, ਡਾਰ, ਖੰਡ, ਗੁੜ, ਕਣਕ, ਸ਼ਹਿਰ, ਪਿੰਡ, ਪਹਾੜ।

ਅਧਿਆਪਕ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਨਾਂਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਏਗਾ।

ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ

ਪੁਲਿੰਗ

ਨਾਂਵ ਦੇ ਜਿਸ ਰੂਪ ਤੋਂ ਜਨਾਨੇ ਅਤੇ ਮਰਦਾਵੇਂ ਭੇਦ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਵਿਆਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਹਨ-ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ, ਜਿਵੇਂ :- ਮੁੰਡਾ, ਤੋਤਾ, ਸ਼ੇਰ, ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਘੋੜਾ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁੜੀ, ਤੋਤੀ, ਸ਼ੇਰਨੀ, ਹਥਣੀ ਅਤੇ ਘੋੜੀ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

1. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਪੁਲਿੰਗ ਤੋਂ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕੁਝ ਨਿਯਮ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :

(ੳ) ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬਿਹਾਰੀ (ੀ) ਲਾ ਕੇ :

ਪੁਲਿੰਗ	ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ	ਪੁਲਿੰਗ	ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ
ਹਰਨ	ਹਰਨੀ	ਬਾਂਦਰ	ਬਾਂਦਰੀ
ਕੁੱਕੜ	ਕੁੱਕੜੀ	ਦਾਸ	ਦਾਸੀ
ਪੁੱਤਰ	ਪੁੱਤਰੀ	ਗੁੱਜਰ	ਗੁੱਜਰੀ
ਜੱਟ	ਜੱਟੀ	ਗਿੱਦੜ	ਗਿੱਦੜੀ

(ਅ) ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਕੰਨਾ (ਨੀ) ਲਾ ਕੇ :

ਅਧਿਆਪਕ	ਅਧਿਆਪਕਾ
ਨਾਇਕ	ਨਾਇਕਾ
ਸੇਵਕ	ਸੇਵਕਾ
ਲੇਖਕ	ਲੇਖਕਾ
ਪਾਠਕ	ਪਾਠਕਾ

(ੲ) ਅੰਤ ਵਿੱਚ (ਨੀ) ਲਾ ਕੇ :

ਸਰਦਾਰ	ਸਰਦਾਰਨੀ
ਸ਼ੇਰ	ਸ਼ੇਰਨੀ
ਫਕੀਰ	ਫਕੀਰਨੀ
ਜਾਦੂਗਰ	ਜਾਦੂਗਰਨੀ
ਸੇਵਾਦਾਰ	ਸੇਵਾਦਾਰਨੀ

(ਸ) ਅੰਤ ਵਿੱਚ 'ਣੀ' ਲਾ ਕੇ :

ਸੰਤ	ਸੰਤਣੀ
ਉਸਤਾਦ	ਉਸਤਾਦਣੀ
ਰਾਗ	ਰਾਗਣੀ
ਨਾਗ	ਨਾਗਣੀ
ਕੁੜਮ	ਕੁੜਮਣੀ

(ਹ) ਅੰਤ ਵਿੱਚ 'ਕੰਨਾ' ਅਤੇ 'ਣੀ' ਲਾ ਕੇ:

ਪੰਡਤ	ਪੰਡਤਾਣੀ
ਸੇਠ	ਸੇਠਾਣੀ
ਨੌਕਰ	ਨੌਕਰਾਣੀ
ਦਿਓਰ	ਦਰਾਣੀ
ਮੁਗਲ	ਮੁਗਲਾਣੀ

(ਕ) ਅੰਤ ਵਿੱਚ 'ੜੀ' ਲਾ ਕੇ :

ਸੂਤ	ਸੂਤੜੀ
ਸੰਦੂਕ	ਸੰਦੂਕੜੀ
ਬਾਲ	ਬਾਲੜੀ

2. ਜਿਹੜੇ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਇੱਕ ਵਿਧੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:

(ੳ) ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਨ' ਲਾ ਕੇ

ਹਾਣੀ	ਹਾਣਨ
ਖਿਡਾਰੀ	ਖਿਡਾਰਨ
ਲਿਖਾਰੀ	ਲਿਖਾਰਨ
ਸ਼ਿਕਾਰੀ	ਸ਼ਿਕਾਰਨ
ਸ਼ਹਿਰੀ	ਸ਼ਹਿਰਨ

(ਅ) ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਣ' ਲਾ ਕੇ :

ਮਾਲੀ	ਮਾਲਣ
ਧੋਬੀ	ਧੋਬਣ
ਸਾਥੀ	ਸਾਥਣ
ਗੁਆਂਢੀ	ਗੁਆਂਢਣ
ਗਿਆਨੀ	ਗਿਆਨਣ

(ੲ) ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਲਾ ਕੇ ਅਤੇ ਨਾਲ਼ ‘ਣ’ ਲਾ ਕੇ :

ਹਲਵਾਈ	ਹਲਵਾਇਣ
ਸ਼ੁਦਾਈ	ਸ਼ੁਦਾਇਣ
ਨਾਈ	ਨਾਇਣ
ਕਸਾਈ	ਕਸਾਇਣ

3. ਜਿਹੜੇ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਉੱਤੇ ਕੰਨਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵਿਧੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

(ੳ) ਕੰਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਬਿਹਾਰੀ’ ਲਾ ਕੇ :

ਮਾਮਾ	ਮਾਮੀ
ਘੋੜਾ	ਘੋੜੀ
ਮੁਰਗਾ	ਮੁਰਗੀ
ਬਿੱਲਾ	ਬਿੱਲੀ
ਚਿੜਾ	ਚਿੜੀ

(ਅ) ਕੰਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਨ’ ਲਾ ਕੇ :

ਸਪੇਰਾ	ਸਪੇਰਨ
ਵਣਜਾਰਾ	ਵਣਜਾਰਨ
ਮਛੇਰਾ	ਮਛੇਰਨ
ਭਠਿਆਰਾ	ਭਠਿਆਰਨ
ਲੁਟੇਰਾ	ਲੁਟੇਰਨ

(ੲ) ਜਿਹੜੇ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਬਿਹਾਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਲੇ ‘ਅ’ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਕੰਨਾ, ਭਾਵ ‘ਈਆ’ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਰੂਪ ‘ਈਆ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਨ’ ਜਾਂ ‘ਣ’ ਲਾ ਕੇ ਬਣਦਾ ਹੈ :

ਪਹਾੜੀਆ	ਪਹਾੜਨ
ਕਸ਼ਮੀਰੀ	ਕਸ਼ਮੀਰਨ
ਪੋਠੋਹਾਰੀਆ	ਪੋਠੋਹਾਰਨ
ਦੁਆਬੀਆ	ਦੁਆਬਣ
ਪਸ਼ੋਰੀਆ	ਪਸ਼ੋਰਨ

5. ਮਨੁੱਖੀ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪੁਲਿੰਗ ਤੋਂ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕੁਝ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੈ ਜਿਵੇਂ:-

ਪਿਤਾ	ਮਾਤਾ	ਦਾਦਾ	ਦਾਦੀ
ਪਿਓ	ਮਾਂ	ਮਾਮਾ	ਮਾਮੀ
ਨਾਨਾ	ਨਾਨੀ	ਤਾਇਆ	ਤਾਈ
ਪੋਤਾ/ਪੋਤਰਾ	ਪੋਤੀ/ਪੋਤਰੀ	ਮਾਸੜ	ਮਾਸੀ
ਭਤੀਜਾ	ਭਤੀਜੀ	ਚਾਚਾ	ਚਾਚੀ
ਭਾਣਜਾ/ਭਣੇਵਾਂ	ਭਾਣਜੀ/ਭਣੇਵੀਂ	ਝੁੰਝੜ	ਝੂਆ

6. ਮਨੁੱਖੀ-ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਲਿੰਗ ਤੋਂ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਰੂਪਾਂਤਰ ਕਿਸੇ ਨਿਯਮ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਫੁਟਕਲ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ :-

ਮਰਦ	ਔਰਤ	ਬੱਚਾ	ਬੱਚੀ
ਆਦਮੀ	ਤੀਵੀਂ/ਜ਼ਨਾਨੀ	ਸਹੁਰਾ	ਸੱਸ
ਗੱਭਰੂ	ਮੁਟਿਆਰ	ਭਰਾ	ਭੈਣ
ਮਿੱਤਰ	ਸਹੇਲੀ	ਨਰ	ਨਾਰੀ
ਮੁੰਡਾ	ਕੁੜੀ	ਸਾਹਿਬ	ਮੇਮ
ਰਾਜਾ	ਰਾਣੀ	ਵਰ	ਕੰਨਿਆ
ਨਵਾਬ	ਬੇਗਮ	ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ	ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ

7. ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਦੀ ਵਸਤੂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਦੀ ਵਸਤੂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :-

ਆਰਾ	ਆਰੀ	ਪਤੀਲਾ	ਪਤੀਲੀ
ਸੰਦੂਕ	ਸੰਦੂਕੜੀ	ਪੱਖਾ	ਪੱਖੀ
ਖੁਰਪਾ	ਖੁਰਪੀ	ਰੱਸਾ	ਰੱਸੀ
ਘੜਾ	ਘੜੀ	ਰੰਬਾ	ਰੰਬੀ
ਡੱਬਾ	ਡੱਬੀ	ਬਾਟਾ	ਬਾਟੀ

8. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਨਾਂਵ-ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਜਿਵੇਂ :- ਦਰਖਤ, ਅਸਮਾਨ, ਅਨਾਜ, ਲੋਹਾ, ਭੁਚਾਲ, ਘਿਓ, ਚੰਨ, ਸੂਰਜ, ਮੀਂਹ, ਤੇਲ, ਦੁੱਧ, ਦਿਨ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਤੀ, ਹਵਾ, ਚਾਂਦੀ, ਕਲਮ, ਸਿਆਹੀ, ਕੁਰਸੀ, ਨੇਕ, ਮਿਹਨਤ, ਚੰਗਿਆਈ, ਹਿੰਮਤ ਆਦਿ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

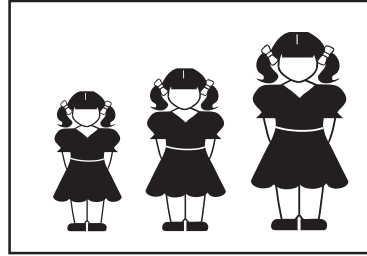
1. ਵਿਆਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
2. ਲਿੰਗ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ? ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦੱਸੋ।
3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਲਿਖੋ :-
 (ੳ) ਸੱਪ _____
 (ਅ) ਬੱਕਰਾ _____
 (ੲ) ਹਾਥੀ _____
 (ਸ) ਚਾਚਾ _____
 (ਹ) ਵੱਛਾ _____
4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੁਲਿੰਗ ਰੂਪ ਲਿਖੋ :-
 (ੳ) ਨਾਨੀ _____
 (ਅ) ਮਾਮੀ _____
 (ੲ) ਧੋਬਣ _____
 (ਸ) ਸੋਹਣੀ _____
 (ਹ) ਤੇਲਣ _____
5. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਬਦਲੋ :-
 (ੳ) ਪੁੱਤਰੀ _____
 (ਅ) ਮੋਰਨੀ _____
 (ੲ) ਨੌਕਰਾਣੀ _____
 (ਸ) ਪੰਜਾਬੀ _____
 (ਹ) ਰਾਗ _____
6. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਗਏ ਨਾਂਵ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਲਿੰਗ ਬਦਲ ਕੇ ਵਾਕ ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਖੋ: -
 (ੳ) ਉਹ ਇੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਆਦਮੀ ਹੈ।
 (ਅ) ਵੀਰ ਜੀ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ।
 (ੲ) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।
 (ਸ) ਹਾਥੀ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ।
 (ਹ) ਮੈਂ ਚਿੜੀਆ-ਘਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰ ਦੇਖਿਆ।

ਵਚਨ

ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਜਿਸ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਜੀਵ, ਵਸਤੂ, ਸਥਾਨ ਆਦਿ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਣ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਚਨ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵਚਨ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ :

(1) ਇੱਕਵਚਨ

(2) ਬਹੁਵਚਨ

ਇੱਕਵਚਨ

ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਜਿਸ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਜੀਵ, ਵਸਤੂ, ਸਥਾਨ ਆਦਿ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਵਚਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਕੁੜੀ, ਕਿਤਾਬ, ਜਮਾਤ ਆਦਿ।

ਬਹੁਵਚਨ

ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਜਿਸ ਰੂਪ ਤੋਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੀਵਾਂ, ਵਸਤੂਆਂ, ਸਥਾਨਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਵਚਨ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਕੁੜੀਆਂ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਜਮਾਤਾਂ ਆਦਿ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਇੱਕਵਚਨ ਤੋਂ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕੁਝ ਮੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਨਿਯਮ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :

(1) ਜਿਸ ਇੱਕਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਕੰਨਾ (ੜ) ਹੋਵੇ ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਅੰਤ ਵਾਲੇ ਕੰਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ਲਾਂ (ੇ) ਲਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

ਇੱਕਵਚਨ	ਬਹੁਵਚਨ	ਇੱਕਵਚਨ	ਬਹੁਵਚਨ
ਚੂਹਾ	ਚੂਹੇ	ਬਾਬਾ	ਬਾਬੇ
ਮੁੰਡਾ	ਮੁੰਡੇ	ਕੀੜਾ	ਕੀੜੇ
ਪੱਤਾ	ਪੱਤੇ	ਤੋਤਾ	ਤੋਤੇ
ਚਰਖਾ	ਚਰਖੇ	ਰੱਸਾ	ਰੱਸੇ
ਮੰਜਾ	ਮੰਜੇ	ਘੋੜਾ	ਘੋੜੇ

(2) ਜਿਸ ਇੱਕਵਚਨ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬਿਹਾਰੀ (ੀ) ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ‘ਆਂ’ ਲਾ ਕੇ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

ਤੀਵੀਂ	ਤੀਵੀਆਂ	ਇਸਤਰੀ	ਇਸਤਰੀਆਂ
ਪੋਥੀ	ਪੋਥੀਆਂ	ਕਲੀ	ਕਲੀਆਂ
ਕਾਪੀ	ਕਾਪੀਆਂ	ਧੀ	ਧੀਆਂ
ਰੱਸੀ	ਰੱਸੀਆਂ	ਘੋੜੀ	ਘੋੜੀਆਂ
ਮੋਰਨੀ	ਮੋਰਨੀਆਂ	ਬੇਰੀ	ਬੇਰੀਆਂ

(3) ਜਿਸ ਇੱਕਵਚਨ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਕੰਨਾਂ ਜਾਂ ਕੰਨੇ ਉੱਤੇ ਬਿੰਦੀ (ਿ) ਹੋਵੇ ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ‘ਵਾਂ’ ਲਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਕੰਨਾ (ਿ) ਹੋਵੇ ਤਾਂ ‘ਵਾਂ’ ਲਾ ਕੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

ਮਾਂ	ਮਾਂਵਾਂ	ਸਭਾ	ਸਭਾਵਾਂ
ਲਾਂ	ਲਾਂਵਾਂ	ਕਵਿਤਾ	ਕਵਿਤਾਵਾਂ
ਗਾਂ	ਗਾਂਵਾਂ	ਭਰਾ	ਭਰਾਵਾਂ
ਛਾਂ	ਛਾਂਵਾਂ	ਦਰਿਆ	ਦਰਿਆਵਾਂ
ਦੁਰਘਟਨਾ	ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ	ਹਵਾ	ਹਵਾਵਾਂ

(4) ਜਿਸ ਇੱਕਵਚਨ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਕਤਾ ਅੱਖਰ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਰੂਪ ਕੰਨੇ ਉੱਤੇ ਬਿੰਦੀ (ਿ) ਲਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

ਗੋਂਦ	ਗੋਂਦਾਂ	ਪੁਸਤਕ	ਪੁਸਤਕਾਂ
ਇੱਟ	ਇੱਟਾਂ	ਪੰਜਾਬਣ	ਪੰਜਾਬਣਾਂ
ਸਲੇਟ	ਸਲੇਟਾਂ	ਸ਼ੇਰ	ਸ਼ੇਰਾਂ
ਭੈਣ	ਭੈਣਾਂ	ਇੱਲ	ਇੱਲਾਂ
ਕਬੂਤਰ	ਕਬੂਤਰਾਂ	ਸ਼ਹਿਰ	ਸ਼ਹਿਰਾਂ

(5) ਜਿਸ ਇੱਕਵਚਨ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦੁਲਾਵਾਂ (ੈ), ਔਂਕੜ (ੁ), ਦੁਲੈਂਕੜ (ੂ) ਜਾਂ ਹੋੜਾ (ੋ) ਹੋਵੇ ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਰੂਪ ਅੰਤ ਵਿੱਚ (ਆਂ) ਲਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:-

ਕੈ	ਕੈਆਂ	ਸੋਅ	ਸੋਆਂ
ਲੈ	ਲੈਆਂ	ਖੁਸ਼ਬੋ	ਖੁਸ਼ਬੋਆਂ
ਸਹੁੰ	ਸਹੁੰਆਂ	ਬਹੂ	ਬਹੂਆਂ
ਜੂੰ	ਜੂੰਆਂ	ਕਨਸੋ	ਕਨਸੋਆਂ
ਵਸਤੂ	ਵਸਤੂਆਂ	ਗਊ	ਗਊਆਂ

ਨੋਟ : ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਆਦਰ-ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕਵਚਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:-

ਤੂੰ	ਤੁਸੀਂ	ਮੈਂ	ਅਸੀਂ
ਤੇਰਾ	ਤੁਹਾਡਾ	ਉਹ	ਉਹਨਾਂ

ਨੋਟ : ਵਚਨ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਵਾਕ ਵਿਚਲੇ ਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਵੀ ਬਦਲਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕ ਵੇਖੋ :

ਚਿੱਟਾ ਘੋੜਾ ਦੌੜਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਟੇ ਘੋੜੇ ਦੌੜਦੇ ਹਨ।

ਉੱਚੀ ਇਮਾਰਤ ਦੂਰੋਂ ਦਿਸਦੀ ਹੈ।

ਉੱਚੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੂਰੋਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਭਿਆਸ

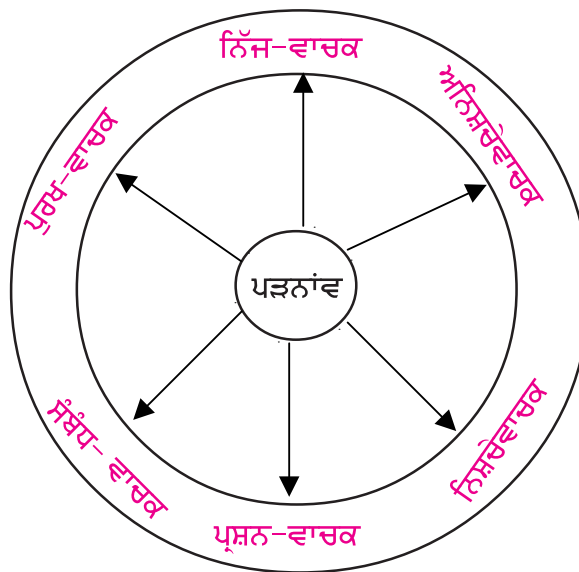
- ਵਚਨ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ?
- ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵਚਨ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਹਨ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਦੱਸੋ।
- ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਓ :-
ਘੋੜਾ, ਮੇਜ਼, ਧੀ, ਛਾਂ, ਵਸਤੂ, ਕਵਿਤਾ, ਲੇਖ, ਹਵਾ, ਕੋਠੀ, ਬੋਰੀ, ਕਿਰਿਆ, ਘਰ।
- ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚਲੇ ਨਾਂਵ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਚਨ ਬਦਲ ਕੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਖੋ :-
(ੳ) ਲੜਕਾ ਗੀਤ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
(ਅ) ਪੰਛੀ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।
(ੲ) ਚਿੜੀ ਚੀਂ-ਚੀਂ ਕਰਦੀ ਹੈ।
(ਸ) ਪੁਸਤਕ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਪਈ ਹੈ।
(ਹ) ਕੁੜੀ ਰੌਲਾ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ।
(ਕ) ਸ਼ੇਰਨੀ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਫਿਰਦੀ ਹੈ।
(ਖ) ਅੰਬ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਸੁਆਦੀ ਹੈ।
(ਗ) ਕਿਰਸਾਣ ਹਲ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
(ਘ) ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਕੋਲ ਬੱਕਰੀ ਹੈ।
(ਙ) ਕੁੜੀ ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ 'ਤੇ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਮੈਂ, ਅਸੀਂ, ਤੁਸੀਂ, ਉਹ।

ਪੜਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

ਪੜਨਾਂਵ ਛੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ :

1. ਪੁਰਖ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ
2. ਨਿੱਜ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ
3. ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ
4. ਅਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ
5. ਸੰਬੰਧ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ
6. ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ

1. ਪੁਰਖ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਖ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਮੈਂ, ਤੁਸੀਂ, ਉਹ ਆਦਿ।

ਪੁਰਖ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :-

- (i) ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾ ਪੁਰਖ
 - (ii) ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਦੂਜਾ ਪੁਰਖ
 - (iii) ਅਨਯ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਤੀਜਾ ਪੁਰਖ
- (i) ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾ ਪੁਰਖ : ਜਿਹੜਾ ਪੁਰਖ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾ ਪੁਰਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਮੈਂ, ਮੈਨੂੰ, ਅਸੀਂ, ਸਾਡਾ ਆਦਿ।
 - (ii) ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ : ਜਿਸ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਦੂਜਾ ਪੁਰਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਤੂੰ, ਤੁਸੀਂ, ਤੇਰਾ, ਤੁਹਾਡਾ ਆਦਿ।
 - (iii) ਅਨਯ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਤੀਜਾ ਪੁਰਖ : ਜਿਹੜੇ ਪੁਰਖ ਦੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਨਯ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਤੀਜਾ ਪੁਰਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:- ਉਹ, ਉਹਨਾਂ ਆਦਿ।

2. ਨਿੱਜ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ

ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਆ ਕੇ ਉਸ ਵਾਕ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿੱਜ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਮੈਂ ਆਪ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ।

(ਅ) ਮੁੰਡੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਲੜਦੇ ਹਨ।

(ੲ) ਅਸੀਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਇਹਨਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਮੈਂ’, ‘ਆਪਸ’, ‘ਆਪ’ ਨਿੱਜ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

3. ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ

ਜਿਹੜੇ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਸੇ ਦੂਰ ਜਾਂ ਨੇੜੇ ਦੀ ਦਿਸਦੀ ਚੀਜ਼ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਅਹੁ ਕੁਝ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਅ) ਇਹ ਬੜਾ ਹਾਜ਼ਰ-ਜਵਾਬ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਅਹੁ’ ਤੇ ‘ਇਹ’ ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

4. ਅਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ

ਜਿਹੜੇ ਪੜਨਾਂਵ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਸਥਾਨ, ਵਸਤੂ ਆਦਿ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਜਾਂ ਨਿਸ਼ਚੇ-ਪੂਰਵਕ ਗਿਆਨ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਕੋਈ ਗੀਤ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਅ) ਇੱਥੇ ਕਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਕੋਈ’ ਤੇ ‘ਕਈ’ ਅਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

5. ਸੰਬੰਧ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ

ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਯੋਜਕਾਂ ਵਾਂਗ ਦੋ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੁਖੀ ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

(ਅ) ਸ਼ਰਾਬੀ ਜਿਸ ਨੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਸਨ, ਫੜਿਆ ਗਿਆ।

‘ਜੋ’ ਅਤੇ ‘ਜਿਸ ਨੇ’ ਸੰਬੰਧ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

6. ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ

ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਪਰ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਕੋਈ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਕੌਣ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

(ਅ) ਗਲਾਸ ਕਿਸ ਨੇ ਤੋੜਿਆ ਹੈ ?

(ੲ) ਕਿਹੜਾ ਸ਼ੌਰ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

‘ਕੌਣ’, ‘ਕਿਸ ਨੇ’, ‘ਕਿਹੜਾ’ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

1. ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ?
2. ਪੜਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਹਨ ?
3. ਪੁਰਖ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?
4. ਨਿੱਜ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ?
5. ਸੰਬੰਧ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਦੋ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿਓ ?
6. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਲਿਖੋ :

(ੳ) ਮੈਂ, ਅਸੀਂ

(ਅ) ਕਿਸ ਨੇ, ਕਿਹੜਾ

(ੲ) ਉਹ, ਇਹ

(ਸ) ਤੁਹਾਡਾ, ਤੁਹਾਨੂੰ

(ਹ) ਕੌਣ, ਕਿਹੜਾ

(ਕ) ਆਪ, ਆਪਸ

(ਖ) ਜੋ, ਸੋ

(ਗ) ਜਿਹੜੇ

(ਘ) ਕਈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ

(ਙ) ਅਹੁ, ਅਹਿ

7. ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੜਨਾਂਵ ਚੁਣੋ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਖੋ-

(ੳ) ਮਿਰਚ, ਫੁੱਲ, ਦਿੱਲੀ, ਆਪ

(ਅ) ਕੌਣ, ਲੜਕੀ, ਕੱਪੜਾ, ਸਾਡੇ

(ੲ) ਜਲੰਧਰ, ਜਿਹੜਾ, ਮੈਂ, ਅਸੀਂ

(ਸ) ਕਿਸ ਨੇ, ਗੀਤ, ਵਿਸ਼ਾਲ, ਹੈ

(ਹ) ਘਰ, ਮੇਰਾ, ਉਹ, ਗਿਆ

8. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੜਨਾਂਵ ਚੁਣੋ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਖੋ :-

(ੳ) ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਬੜਾ ਬੇਈਮਾਨ ਹੈ।

(ਅ) ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

(ੲ) ਕੌਣ-ਕੌਣ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ?

- (ਸ) ਕਈ ਲੋਕ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। _____
- (ਹ) ਜੋ ਕਰੇਗਾ ਸੋ ਭਰੇਗਾ। _____
- (ਕ) ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ? _____
- (ਖ) ਅਹਿ ਕਿਸ ਦਾ ਪੈਂਨ ਹੈ ? _____
- (ਗ) ਗਰੀਬ ਨਾਲ਼ ਕੋਈ-ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। _____

9. ਖ਼ਾਲੀ ਥਾਂਵਾਂ ਭਰੋ—

- (ੳ) ਜਿਹੜੇ ਪੁਰਖ ਨਾਲ਼ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਪੁਰਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (ਅ) ਜਿਸ ਪੁਰਖ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਪੁਰਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (ੲ) ਨਾਂਵ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲ਼ੇ ਸ਼ਬਦ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- (ਸ) ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਯੋਜਕਾਂ ਵਾਂਗ ਦੋ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਪੜਨਾਂਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

10. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਠੀਕ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ (✓) ਤੇ ਗ਼ਲਤ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ (X) ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਓ :

- (ੳ) ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ਾ ਪੁਰਖ, ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (ਅ) ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਵਸਤੂ, ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸਣ, ਪੜਨਾਂਵ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- (ੲ) ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਦੀ ਥਾਂ ਆ ਕੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
- (ਸ) ਪੜਨਾਂਵ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- (ਹ) ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਯੋਜਕ ਵਾਂਗ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ, ਉਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ

ਅਸੀਂ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਕੋਈ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਪੀਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਸੌਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਲਿਖਣਾ, ਹੱਸਣਾ, ਰੋਣਾ, ਲੜਨਾ, ਖੇਡਣਾ ਆਦਿ ਸਭ ਨਿੱਤ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਵਿਆਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ :

(ੳ) ਬੱਚਾ ਹੱਸਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਪੰਛੀ ਉੱਡਦਾ ਹੈ।

(ੲ) ਚਪੜਾਸੀ ਨੇ ਘੰਟੀ ਵਜਾਈ।

(ਸ) ਸੁਮੀਤ ਹਾਕੀ ਖੇਡਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੱਸਦਾ, ਉੱਡਦਾ, ਵਜਾਈ, ਖੇਡਦਾ ਆਦਿ ਕਿਰਿਆ-ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਕੰਮ ਦਾ ਹੋਣਾ, ਕਾਲ ਸਮੇਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ੳ) ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਰਤਾ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਕਿਰਿਆ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

1. ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ

2. ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ

1. ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ

ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਕਰਤਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਕਰਮ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,

ਉਦਾਹਰਨ :

(ੳ) ਵਰਖਾ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ।

(ਅ) ਸੂਰਜ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਹੈ।

(ੲ) ਮੁੰਡਾ ਹੱਸਦਾ ਹੈ।

(ਸ) ਕੁੜੀ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਖਾ, ਸੂਰਜ, ਮੁੰਡਾ, ਕੁੜੀ ਕਰਤਾ ਹਨ। ‘ਰਹੀ ਹੈ’, ‘ਨਿਕਲ ਆਇਆ’ ‘ਹੱਸਦਾ ਹੈ’ ‘ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ’ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ।

2. ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ

ਜਿਹੜੇ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਰਮ ਦੋਵੇਂ ਹੋਣ, ਉਹ ਨੂੰ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ :

- (ੳ) ਮਾਤਾ ਜੀ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- (ਅ) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਾਠ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- (ੲ) ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਾਕੀ ਦਾ ਮੈਚ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ।
- (ਸ) ਬੱਚੇ ਫੁਟਬਾਲ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਮਾਤਾ ਜੀ’, ‘ਵਿਦਿਆਰਥੀ’, ‘ਉਹਨਾਂ’ ਅਤੇ ‘ਬੱਚੇ’ ਕਰਤਾ ਹਨ। ‘ਰੋਟੀ’, ‘ਪਾਠ’, ‘ਹਾਕੀ ਦਾ ਮੈਚ’ ਅਤੇ ‘ਫੁਟਬਾਲ’ ਕਰਮ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ‘ਪਕਾਉਂਦੇ ਹਨ’, ‘ਕਰਦੇ ਹਨ’, ‘ਲਿਆ ਹੈ’, ‘ਰਹੇ ਹਨ’ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਕਿਰਿਆ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ?
2. ਕਰਤਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
3. ਕਰਮ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
4. ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲਕੀਰ ਲਾਓ :-
 - (ੳ) ਹਰਬੰਸ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।
 - (ਅ) ਰੇਲਗੱਡੀ ਆਏਗੀ।
 - (ੲ) ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।
 - (ਸ) ਧੋਬੀ ਕੱਪੜੇ ਧੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।
 - (ਹ) ਅਧਿਆਪਕਾ ਜੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ।
 - (ਕ) ਕੁੜੀ ਰੱਸੀ ਟੱਪਦੀ ਹੈ।
 - (ਖ) ਦਰਜ਼ੀ ਕੱਪੜੇ ਸਿਊਂ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਕਰਮਕ ਤੇ ਸਕਰਮਕ ਵਾਕ ਚੁਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰੇਗਾ।

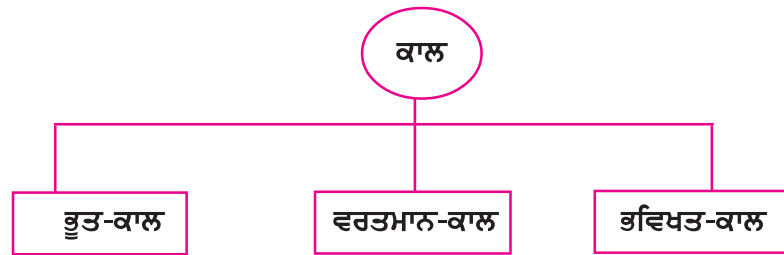
ਕਾਲ

ਕਾਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ—ਸਮਾਂ। ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲ ਕੇ ਕਿਰਿਆ ਜਿਹੜੇ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

- ਜਿਵੇਂ :-
- ੳ. ਰਾਮ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।
 - ਅ. ਰਾਮ ਨੇ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਿਆ।
 - ੲ. ਰਾਮ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹੇਗਾ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ’, ‘ਪੜ੍ਹਿਆ’, ‘ਪੜ੍ਹੇਗਾ’ ਸ਼ਬਦ ਕੰਮ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕਾਲ ਤਿੰਨ ਹਨ :-

1. ਭੂਤ-ਕਾਲ
2. ਵਰਤਮਾਨ-ਕਾਲ
3. ਭਵਿਖਤ-ਕਾਲ

1. ਭੂਤ-ਕਾਲ

ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਕਿਰਿਆ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਭੂਤ-ਕਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ :

- (ੳ) ਗੀਟਾ ਨੇ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਿਆ।
- (ਅ) ਜਾਦੂਗਰ ਨੇ ਜਾਦੂ ਦਿਖਾਇਆ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ-ਸ਼ਬਦ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਭੂਤ-ਕਾਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

2. ਵਰਤਮਾਨ-ਕਾਲ

ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਕਿਰਿਆ-ਮੌਜੂਦਾ ਭਾਵ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ-ਕਾਲ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ :

(ੳ) ਗੀਟਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੈ।

(ਅ) ਜਾਦੂਗਰ ਜਾਦੂ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ-ਸ਼ਬਦ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਵਾਕ ਵਰਤਮਾਨ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਹਨ।

3. ਭਵਿੱਖ-ਕਾਲ

ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਕਿਰਿਆ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ-ਕਾਲ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ : (ੳ) ਗੀਟਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹੇਗੀ।

(ਅ) ਜਾਦੂਗਰ ਜਾਦੂ ਦਿਖਾਏਗਾ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ-ਸ਼ਬਦ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਕਾਲ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
2. ਕਾਲ ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?
3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕ ਕਿਹੜੇ ਕਾਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਹਨ:
 - (ੳ) ਭਾਰਤ ਦੀ ਟੀਮ ਮੈਚ ਖੇਡੇਗੀ। _____
 - (ਅ) ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਭਾਸ਼ਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। _____
 - (ੲ) ਅਧਿਆਪਕਾ ਪੜ੍ਹਾ ਰਹੀ ਹੈ। _____
 - (ਸ) ਰਾਜੂ ਅੱਠਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। _____
 - (ਹ) ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। _____
 - (ਕ) ਸ਼ਰਮਾ ਜੀ ਜੱਜ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਸਨ। _____
 - (ਖ) ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। _____
 - (ਗ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਫ਼ਸਰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਚੈੱਕਿੰਗ ਕਰਨਗੇ। _____
4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਰਤਮਾਨ-ਕਾਲ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਭੂਤ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲੋ :
 - (ੳ) ਸਚਿਨ ਕ੍ਰਿਕਟ ਖੇਡਦਾ ਹੈ। _____
 - (ਅ) ਮਾਤਾ ਜੀ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। _____
 - (ੲ) ਸੂਰਜ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। _____
 - (ਸ) ਪਸ਼ੂ ਘਾਹ ਚਰਦੇ ਹਨ। _____
 - (ਹ) ਬੱਚਾ ਪਤੰਗ ਉਡਾਉਂਦਾ ਹੈ। _____

5. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਰਤਮਾਨ-ਕਾਲ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਭਵਿਖਤ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲੋ :

(ੳ) ਵਰਖਾ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ।

(ਅ) ਘੋੜੇ ਦੌੜਦੇ ਹਨ।

(ੲ) ਮੱਝਾਂ ਚਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

(ਸ) ਕੁੜੀਆਂ ਖੇਡ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

(ਹ) ਸੁਰਜੀਤ ਹਾਕੀ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਹੈ।

6. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਭੂਤ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲੋ :

(ੳ) ਜਾਦੂਗਰ ਜਾਦੂ ਦਿਖਾਏਗਾ।

(ਅ) ਗੀਟਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹੇਗੀ।

(ੲ) ਪੁਜਾਰੀ ਆਰਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਸ) ਬੱਚੇ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਹ) ਮੱਝਾਂ ਚਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

(ਕ) ਪੰਛੀ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਉੱਡ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਖ) ਕਵੀ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣਾਏਗਾ।

(ਗ) ਬੱਚਾ ਪਤੰਗ ਉਡਾਏਗਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਜੀਵ, ਜਗ੍ਹਾ ਜਾਂ ਵਸਤੂ ਦਾ ਗੁਣ, ਔਗੁਣ, ਰੰਗ, ਆਕਾਰ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਵਸਤੂ ਉਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਦੁਜੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਗਊ ਇੱਕ ਆਮ ਜੀਵ ਹੈ ਪਰ 'ਗਊ ਚਿੱਟੀ ਹੈ' ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਰੰਗ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁੰਡਾ ਇੱਕ ਆਮ ਲੜਕਾ ਹੈ ਪਰ "ਮੁੰਡਾ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਹੈ" ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁੰਡੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ-ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੋਂ ਖਾਸ ਬਣਾਉਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

- ਜਿਵੇਂ :- (ੳ) ਸ਼ਾਲਿਨੀ ਖੁੱਧੀਮਾਨ ਹੈ।
(ਅ) ਗੀਤਾ ਸਿਆਣੀ ਕੁੜੀ ਹੈ।
(ੲ) ਮੁੰਡਾ ਉੱਦਮੀ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁੱਧੀਮਾਨ, ਸਿਆਣੀ, ਉੱਦਮੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ-ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਭੇਦ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

1. ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
2. ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
3. ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
4. ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
5. ਪੜਨਾਂਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

1. ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

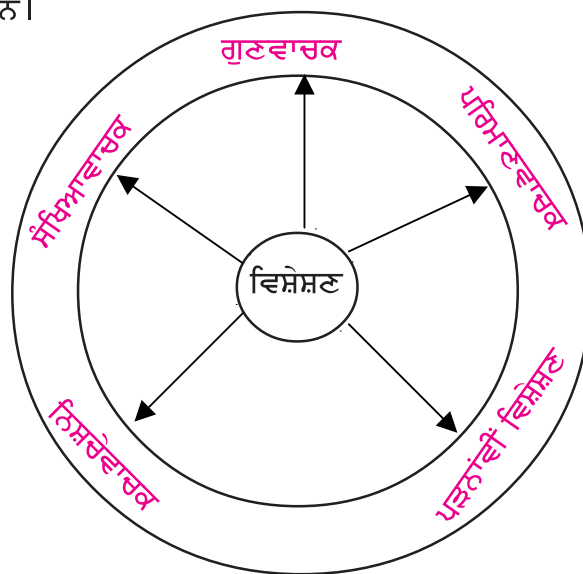
ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਗੁਣ-ਔਗੁਣ ਆਦਿ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

- (ੳ) ਪਤਲੀ ਕੁੜੀ
(ਅ) ਸੁੰਦਰ ਦ੍ਰਿਸ਼
(ੲ) ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕ ਵਿੱਚ 'ਪਤਲੀ', 'ਸੁੰਦਰ', 'ਉੱਚੀ' ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

2. ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਦੀ ਸੰਖਿਆ, ਭਾਰ, ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,

ਜਿਵੇਂ:-

(ੳ) ਸੀਤਾ ਕੋਲ ਸੱਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹਨ।

(ਅ) ਮੈਂ ਸੱਤਵੇਂ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਹਾਂ।

(ੲ) ਇਸ ਕਮੀਜ਼ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ 'ਸੱਤ', 'ਸੱਤਵਾਂ' ਤੇ 'ਪੰਜਾਹ' ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

3. ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਦੀ ਮਿਣਤੀ, ਮਾਪ ਜਾਂ ਤੋਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:-

(ੳ) ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਧਨ ਹੈ।

(ਅ) ਰਾਮ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੰਮ ਬਾਕੀ ਹੈ।

(ੲ) ਅਸੀਂ ਕਾਫ਼ੀ ਕੰਮ ਮੁਕਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ, 'ਬਹੁਤ', 'ਥੋੜ੍ਹਾ', 'ਕਾਫ਼ੀ' ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

4. ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਵੱਲ ਨਿਸ਼ਚੇ-ਪੂਰਵਕ ਸੰਕੇਤ ਕਰੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਣਾਏ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:-

(ੳ) ਅਹਿ ਕੁੜੀ ਕਿੰਨੀ ਸਮਝਦਾਰ ਹੈ!

(ਅ) ਅਹੁ ਫੁੱਲ ਕਿੰਨਾ ਸੋਹਣਾ ਹੈ!

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ 'ਅਹਿ' ਅਤੇ 'ਅਹੁ' ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

5. ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਪੜਨਾਂਵ ਹੋਵੇ ਪਰ ਨਾਂਵ-ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ਼ ਲੱਗ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:-

1. ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਗ਼ਲਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਹ ਮੰਨ ਗਿਆ ਹੈ।

2. ਮੇਰੀ ਕਿਤਾਬ ਕਿਸ ਕੋਲ਼ ਹੈ?

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ 'ਜਿਸ' ਤੇ 'ਮੇਰੀ' ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ? ਇਹ ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ?

2. ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ?

3. ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸੋ?

4. ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੱਸੋ?

5. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ ? ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਖੋ:

ਵਾਕ	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ	ਕਿਸਮ
(ੳ) ਰਾਜ ਇਸ ਸਭਾ ਦਾ ਚੌਥਾ ਮੈਂਬਰ ਹੈ।	ਚੌਥਾ	ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
(ਅ) ਇਹ ਕੱਪੜਾ ਦੋ ਮੀਟਰ ਲੰਮਾ ਹੈ।		
(ੲ) ਅਹੁ ਸਾਡਾ ਘਰ ਹੈ।		
(ਸ) ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਪਾਣੀ ਮਿਲਾ ਦਿਓ।		
(ਹ) ਸੁਨੀਤਾ ਬੜੀ ਲਾਇਕ ਕੁੜੀ ਹੈ।		
(ਕ) ਮੇਰਾ ਕੁੜਤਾ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹੈ।		
(ਖ) ਰਾਮ ਕੋਲ ਬੇਰੀਆਂ ਕਮੀਜ਼ਾਂ ਹਨ।		
(ਗ) ਉਸ ਕੋਲ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਹਨ।		

6. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਤੇ ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਚੁਣੋ :

- (ੳ) ਰਾਜੂ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ।
- (ਅ) ਅਹੁ ਘਰ ਬੜਾ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਹੈ।
- (ੲ) ਵਿਧਾਨ-ਸਭਾ ਦਾ ਚੌਥਾ ਇਜਲਾਸ ਕੱਲ੍ਹ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- (ਸ) ਇਸ ਪਲਾਟ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਸ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੈ।
- (ਹ) ਸੁਖਵੀਰ ਸਰਾਵਾਂ ਕਬੱਡੀ ਦੀ ਟੀਮ ਦਾ ਨਾਮਵਰ ਖਿਡਾਰੀ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ :

ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਸਥਾਨ, ਕਾਰਨ, ਢੰਗ, ਤਰੀਕਾ ਆਦਿ ਦੱਸੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ - ਕੰਮ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ - ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ

= ਕੰਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ

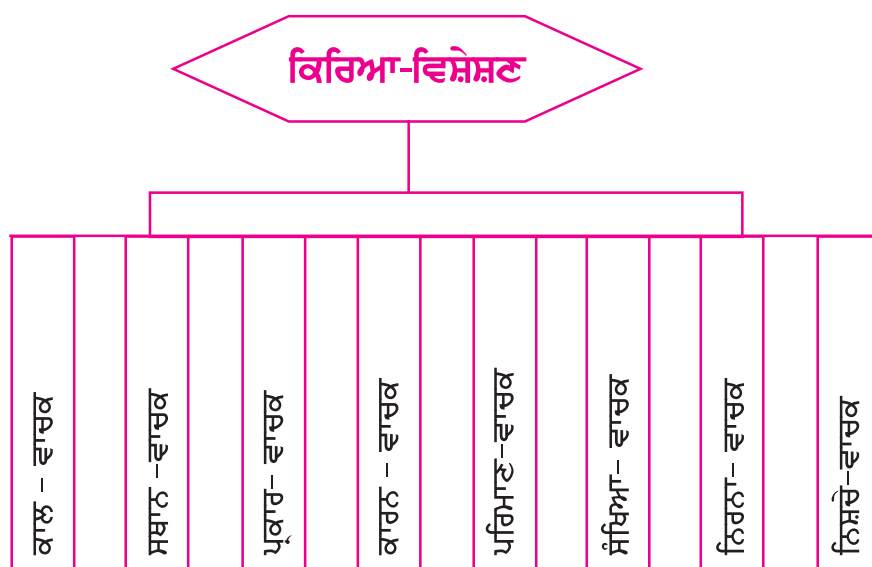
1

1. ਰਾਜੂ ਨੇ ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ।
2. ਉਹ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਗਿਆ।
3. ਸੀਤਾ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ।
4. ਤਰਸੇਮ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੈ।

2

1. ਰਾਜੂ ਨੇ ਬੂਹਾ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ।
2. ਉਹ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਗਿਆ।
3. ਸੀਤਾ ਬਹੁਤ ਸੁਰੀਲਾ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ।
4. ਤਰਸੇਮ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਹੁਣੇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਹਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਭਿੰਨਤਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਧਾਰਨ ਕਿਰਿਆ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਹੌਲੀ’, ‘ਕਾਹਲੀ’, ‘ਸੁਰੀਲਾ’, ‘ਹੁਣੇ’, ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਲੱਗ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਸਧਾਰਨ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ :

1. ਕਾਲ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
2. ਸਥਾਨ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
3. ਪ੍ਰਕਾਰ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
4. ਕਾਰਨ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
5. ਪਰਿਮਾਣ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
6. ਸੰਖਿਆ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
7. ਨਿਰਨਾ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
8. ਨਿਸ਼ਚੇ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

1. ਕਾਲ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:- ਹੁਣੇ, ਭਲਕੇ, ਰਾਤੋ-ਰਾਤ, ਹਰ ਰੋਜ਼, ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ।

2. ਸਥਾਨ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:- ਘਰ, ਬਜ਼ਾਰ, ਇੱਧਰ, ਪਿੱਛੇ, ਸਾਹਮਣੇ, ਸੱਜਿਓਂ, ਖੱਬਿਓਂ।

3. ਪ੍ਰਕਾਰ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਢੰਗ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਰ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਹੌਲੀ, ਛੇਤੀ, ਇਉਂ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ।

4. ਕਾਰਨ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰਨ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਇਸ ਲਈ, ਇੰਝ, ਕਿਉਂਕਿ, ਤਦੇ, ਤਾਂ ਹੀ।

5. ਪਰਿਮਾਣ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਮਿਣਤੀ, ਮਿਕਦਾਰ ਜਾਂ ਪਰਿਮਾਣ ਦਾ ਬੋਧ ਹੋਵੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਮਾਣ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਜ਼ਰਾ, ਬਹੁਤ, ਏਨਾ, ਜਿੰਨਾ, ਰਤਾ ਕੁ।

6. ਸੰਖਿਆ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜਾਂ ਦੁਹਰਾਅ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਘੜੀ-ਮੁੜੀ, ਦੁਬਾਰਾ, ਕਈ ਵਾਰ, ਇੱਕ-ਇੱਕ, ਦੋ-ਦੋ।

7. ਨਿਰਨਾ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਨਿਰਨਾ-ਪੂਰਵਕ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਨਾ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਜੀ ਹਾਂ, ਆਹੋ ਜੀ, ਚੰਗਾ ਜੀ।

8. ਨਿਸ਼ਚੇ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਬਾਰੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਬੇਸ਼ੱਕ, ਬਿਲਕੁਲ, ਜ਼ਰੂਰ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?
2. ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ ? ਹਰ ਇੱਕ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਾਰ-ਪੂਰਵਕ ਲਿਖੋ ?
3. ਸਥਾਨ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ।
4. ਨਿਸ਼ਚੇ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ।
5. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਲਿਖੋ :

(ੳ) ਦਿਨੋ-ਦਿਨ	_____	(ਹ) ਜ਼ਰੂਰ	_____
(ਅ) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ	_____	(ਕ) ਬਥੇਰਾ	_____
(ੲ) ਵਾਰ -ਵਾਰ	_____	(ਖ) ਇਸੇ ਕਰਕੇ	_____
(ਸ) ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ	_____	(ਗ) ਆਹੋ ਜੀ	_____
6. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਚੁਣ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦਿੱਤੀ ਖਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਲਿਖੋ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਵੀ ਦੱਸੋ ?

(ੳ) ਮਾਤਾ ਜੀ ਘਰੋਂ ਬਜ਼ਾਰ ਗਏ ਹਨ।	_____
(ਅ) ਮੈਂ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਘਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾਂਗਾ।	_____
(ੲ) ਮੈਂ ਗਲਾਸ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ।	_____
(ਸ) ਪੜ੍ਹੋ ਜ਼ਰੂਰ, ਬੇਸ਼ੱਕ ਦੁਕਾਨ ਹੀ ਕਰੋ।	_____
(ਹ) ਹਾਂ ਜੀ, ਮੈਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗਾ।	_____

7. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ (✓) ਤੇ ਗਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ (X) ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਓ :

(ੳ) ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ☐

(ਅ) ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ☐

(ੲ) ਹੌਲੀ, ਛੇਤੀ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਕਾਰ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ☐

(ਸ) ਬੇਸ਼ੱਕ, ਜ਼ਰੂਰ ਸ਼ਬਦ ਨਿਸ਼ਚੇ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ। ☐

(ਹ) ਪਿੱਛੇ, ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰਨਾ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ। ☐

(ਕ) ਜੀ ਹਾਂ, ਆਹੋ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰਨਾ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ। ☐

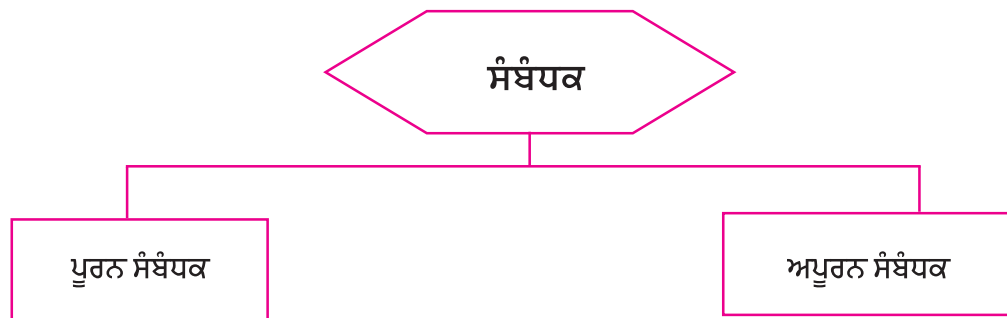
(ਖ) ਮੈਂ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਦਿੱਲੀ ਗਿਆ, ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਸੰਖਿਆ-ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ। ☐

ਸੰਬੰਧਕ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵਾਕ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1. ਇਹ ਪੈਂਨ ਰਾਮ ਦਾ ਹੈ।
2. ਧੰਨੇ ਦੀ ਮੱਝ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਹੈ।
3. ਗਾਇਤਰੀ ਕੋਲ ਇੱਕ ਕੈਮਰਾ ਹੈ।
4. ਗੀਤਾ ਦੇ ਵਾਲ ਬਹੁਤ ਲੰਮੇ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਦਾ’, ‘ਦੀ’, ‘ਕੋਲ’, ‘ਦੇ’, ਸ਼ਬਦ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ: ਨਾਲ, ਤੋਂ, ਥੋਂ, ਥੀਂ, ਉੱਪਰ, ਤੱਕ, ਤੋੜੀ, ਤਾਈਂ, ਵਿੱਚ, ਹੇਠਾਂ, ਨੇੜੇ, ਕੋਲ, ਸਹਿਤ, ਪਾਸ, ਦੂਰ, ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਪਰੇ, ਬਿਨਾਂ, ਲਈ, ਵੱਲ, ਰਾਹੀਂ, ਦੁਆਰਾ।

ਸੰਬੰਧਕ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

1. ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ
 2. ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ
1. ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ :- ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਸੰਬੰਧਕ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :-
- (ੳ) ਰਾਜੂ ਦਾ ਬੈਟ ਵਧੀਆ ਹੈ।
 - (ਅ) ਕੱਲ੍ਹ ਭਾਰਤ ਦਾ ਮੈਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਹੈ।
- ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਦਾ’ ਅਤੇ ‘ਨਾਲ’ ਸੰਬੰਧਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।
2. ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ :- ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਲੇ ਸੰਬੰਧਕ ਦਾ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਉਹ ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸੰਬੰਧਕ ਬਣਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਮੇਰਾ ਘਰ ਰਾਜੂ ਦੇ ਘਰ ਲਾਗੇ ਹੈ।

(ਅ) ਤੁਹਾਡੀ ਸੀਟ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਲਾਗੇ’ ਤੇ ‘ਪਰੇ’ ਸ਼ਬਦ ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ।

ਜੇ ਸੰਬੰਧਕ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਵੇਂ: ‘ਇਹ ਪੈਂਨ ਰਾਮ ਦਾ ਹੈ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਇਹ ਪੈਂਨ ਰਾਮ ਹੈ’।

ਅਭਿਆਸ

1. ਸੰਬੰਧਕ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
2. ਸੰਬੰਧਕ ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ?
3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੰਬੰਧਕ ਚੁਣੋ ਤੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲਿਖੋ :

(ੳ) ਸਾਡਾ ਘਰ ਬੱਸ ਅੱਡੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ।

(ਅ) ਬਿੱਲੀ ਮੇਜ਼ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠੀ ਹੈ।

(ੲ) ਕਾਲੂ ਦਾ ਭਰਾ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਹੈ।

(ਸ) ਤੁਹਾਡੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰੈੱਸ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

(ਹ) ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਿੱਥੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ?

(ਕ) ਰਤਾ ਪਰੇ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠੇ।

ਯੋਜਕ

ਯੋਜਕ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਜੋੜਨਾ ਜਾਂ ਜੋੜਨ ਵਾਲਾ।

ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਾਂ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜਨਾ।

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ, ਜਾਂ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯੋਜਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ :-

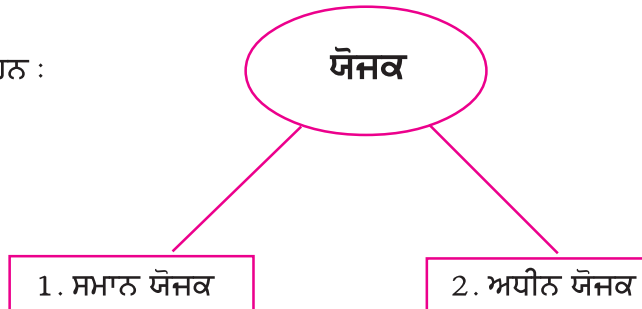
1. ਹਾਕੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਕਟ ਦੋਵੇਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੇਡਾਂ ਹਨ।
2. ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਿਮਾਰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬਹਾਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
3. ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਦਮੀ ਬੜਾ ਨਾਸ਼ਕਰਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਅਤੇ’, ‘ਕਿ’ ਅਤੇ

‘ਕਿਉਂਕਿ’ ਸ਼ਬਦ ਯੋਜਕ ਹਨ।

ਯੋਜਕ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

1. ਸਮਾਨ-ਯੋਜਕ
2. ਅਧੀਨ-ਯੋਜਕ

1. ਸਮਾਨ-ਯੋਜਕ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਸਮਾਨ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਯੋਜਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :-

1. ਰਾਮ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਕੱਦ ਇੱਕੋ-ਜਿਹਾ ਹੈ।
 2. ਚਾਹ ਵੀ ਪੀਓ ਤੇ ਰੋਟੀ ਵੀ ਖਾਓ।
 3. ਉਹ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬਹਾਦਰ ਹੈ।
- ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਅਤੇ’, ‘ਤੇ’, ‘ਸਗੋਂ’ ਸਮਾਨ-ਯੋਜਕ ਹਨ।

2. ਅਧੀਨ-ਯੋਜਕ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਇੱਕ ਪ੍ਰਧਾਨ ਉਪਵਾਕ ਨੂੰ ਅਧੀਨ ਉਪਵਾਕ ਜਾਂ ਉਪਵਾਕਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧੀਨ-ਯੋਜਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਤੇ ਪੈਸੇ ਖਰਚਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਬਣ ਸਕੋ।

(ਅ) ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਗ਼ਰੀਬ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਇਮਾਨਦਾਰ ਹੈ।

(ੲ) ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੈਂ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਤਾਂਕਿ’, ‘ਫਿਰ ਵੀ’, ‘ਕਿ’ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਅਧੀਕ ਯੋਜਕ ਹਨ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਯੋਜਕ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ? ਇਹ ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?
2. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਾਨ ਤੇ ਅਧੀਨ-ਯੋਜਕ ਚੁਣੋ :
 - (ੳ) ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੀ.ਵੀ. ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਅਦਭੁਤ ਕਾਢਾਂ ਹਨ। _____
 - (ਅ) ਮੋਹਨ ਗਰੀਬ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਬੇਈਮਾਨ ਨਹੀਂ। _____
 - (ੲ) ਦਵਿੰਦਰ ਤੇ ਰਵਿੰਦਰ ਸਕੇ ਭਰਾ ਹਨ। _____
 - (ਸ) ਗੀਨਾ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਆਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਭੈਣ ਬਿਮਾਰ ਹੈ। _____
 - (ਹ) ਉਸ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਟਿਊਸ਼ਨ ਰਖਵਾਈ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਣ। _____
 - (ਕ) ਉਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਡਰਪੋਕ ਵੀ ਹੈ। _____
 - (ਖ) ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਨਕਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। _____
 - (ਗ) ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਘਰ ਪੁੱਜਣ। _____
 - (ਘ) ਰੋਜ਼ ਦੰਦ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਤੇ ਨ੍ਹਾਉਣਾ ਸਿਹਤ ਲਈ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੈ। _____
 - (ਙ) ਤੂੰ ਜਾਵੇਂਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਵੇਗਾ। _____

ਵਿਸਮਕ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੁਸ਼ੀ, ਗ਼ਮੀ, ਹੈਰਾਨੀ, ਡਰ, ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਆਦਿ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ, ਵਿਆਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਮਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਹਾਏ ! ਆਹਾ ! ਉਹੋ ! ਵਾਹ ! ਹੈਂ !।

ਵਿਸਮਕ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

(ਵਿਸਮਕ)	
1. ਪ੍ਰਸੰਸਾ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ	6. ਸਤਿਕਾਰ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ
2. ਸ਼ੋਕ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ	7. ਫਿਟਕਾਰ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ
3. ਹੈਰਾਨੀ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ	8. ਅਸੀਸ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ
4. ਸੂਚਨਾ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ	9. ਇੱਛਾ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ
5. ਸੰਬੋਧਨੀ ਵਿਸਮਕ	

ਭਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਸਮਕ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ :

1. ਪ੍ਰਸੰਸਾ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਸਾ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਅਸ਼ਕੇ !, ਆਹਾ !, ਸ਼ਾਬਾਸ਼ !, ਸ਼ਾਵਾ !, ਖੁਬ !, ਬੱਲੇ !।

2. ਸ਼ੋਕ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਦੁੱਖ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੋਕ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਉਛ ! ਹਾਏ !, ਉਹੋ !, ਹਾਏ ਰੱਬਾ !

3. ਹੈਰਾਨੀ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈਰਾਨੀ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਓ !, ਆਹਾ !, ਹੈਂ !, ਹੈਂ-ਹੈਂ ! ਵਾਹ ! ਵਾਹ-ਵਾਹ !

4. ਸੂਚਨਾ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਜਾਂ ਸੂਚੇਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਸੁਣੋ ਜੀ !, ਹਟੋ ਜੀ !, ਖਬਰਦਾਰ !, ਠਹਿਰ ਜ਼ਰਾ !

5. ਸੰਬੋਧਨੀ ਵਿਸਮਕ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਬੋਲੇ ਜਾਣ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਮਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸੰਬੋਧਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਖੁਸ਼ੀ, ਗ਼ਮੀ, ਹੈਰਾਨੀ, ਭੈ, ਪ੍ਰਸੰਸਾ, ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਆਦਿ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ ਤਦ ਵਿਸਮਕ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਨੀ ਕੁੜੀਏ !, ਓਏ ਕਾਕਾ !, ਓ ਮੁੰਡਿਓ !

6. ਸਤਿਕਾਰ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਤਿਕਾਰ ਜਾਂ ਪਿਆਰ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਧੰਨ ਭਾਗ !, ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ !, ਆਓ ਜੀ !

7. ਫਿਟਕਾਰ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਟਕਾਰ ਜਾਂ ਲਾਹਨਤ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਲੱਖ ਲਾਹਨਤ !, ਫਿੱਟੇ-ਮੂੰਹ !

8. ਅਸੀਸ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਸ ਜਾਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਸ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਸਾਂਈਂ ਜੀਵੇ !, ਖੁਸ਼ ਰਹੁ !, ਜੁਆਨੀਆਂ ਮਾਣ !, ਜਿਊਂਦਾ ਰਹੁ !

9. ਇੱਛਾ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਮਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਛਾ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਹੇ ਕਰਤਾਰ !, ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ !, ਜੇ ਕਦੇ !

ਅਭਿਆਸ

- ਵਿਸਮਕ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ?
- ਪ੍ਰਸੰਸਾ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਦੀਆਂ ਦੋ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿਓ।
- ਸ਼ੋਕ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਤੋਂ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਫਿਟਕਾਰ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ।
- ਹੈਰਾਨੀ-ਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਸਮਕ ਦੀ ਕਿਸਮ ਲਿਖੋ :

(ੳ) ਸ਼ਾਬਾਸ਼ !	_____	(ਕ) ਨੀ ਕੁੜੀਏ !	_____
(ਅ) ਕਾਸ਼ !	_____	(ਖ) ਹੈਂ -ਹੈਂ !	_____
(ੲ) ਜਿਊਂਦਾ ਰਹੁ !	_____	(ਗ) ਆਹਾ !	_____
(ਸ) ਫਿੱਟੇ-ਮੂੰਹ !	_____	(ਘ) ਹੇ ਰੱਬਾ !	_____
(ਹ) ਆਓ ਜੀ !	_____	(ਙ) ਬੱਲੇ ਜਵਾਨਾ !	_____

ਵਾਕ-ਬੋਧ

ਵਾਕ-ਬੋਧ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਉਹ ਭਾਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਾਕ-ਬਣਤਰ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ, ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਧੁਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਇਕਾਈ ਹੈ। ਧੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਇਕਾਈ ਵਾਕ ਹੈ। ਵਾਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਸ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਭਾਵ ਨਿਕਲਦਾ ਹੋਵੇ। ਵਾਕ ਦੇ ਅੰਤ ਉੱਤੇ ਪੂਰਨ-ਵਿਸਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਕ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

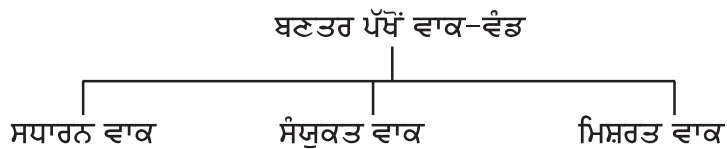
(ੳ) ਉਦੇਸ਼ (ਅ) ਵਿਧੇਅ

ਹੇਠਾਂ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਧੇਅ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ :

ਉਦੇਸ਼	ਵਿਧੇਅ
ਬੱਚਾ	ਰੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।
ਲੜਕੇ	ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ।
ਮੀਂਹ	ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।
ਪੰਛੀ	ਉੱਡ ਜਾਣਗੇ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ 'ਬੱਚਾ', 'ਲੜਕੇ', 'ਮੀਂਹ' ਅਤੇ ਪੰਛੀ ਵਾਕ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ ਅਤੇ 'ਰੋ ਰਿਹਾ ਹੈ', 'ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ', 'ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ', 'ਉੱਡ ਜਾਣਗੇ' ਵਾਕ ਦੇ ਵਿਧੇਅ ਹਨ। ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਧੇਅ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਪੂਰਨ ਵਾਕ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਵਾਕ ਦੀ ਵੰਡ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵੰਡ ਬਣਤਰ ਪੱਖੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

(ੳ) ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ

ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੀ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ :- (ੳ) ਬੱਚਾ ਰੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਅ) ਲੜਕਾ ਖੇਡਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਸੰਯੁਕਤ ਵਾਕ

ਜਦੋਂ ਦੋ ਸਧਾਰਨ ਜਾਂ ਸਮਾਨ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਯੋਜਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇੱਕ ਵਾਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਕੋਈ ਉਪਵਾਕ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਵਾਕ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ: (ੳ) ਮਾਤਾ ਖਾਣਾ ਪਕਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਬੱਚੇ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਅ) ਮੋਹਨ ਨੇ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਅਤੇ ਸੋਹਨ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹੀ।

(ੲ) ਮਿਸ਼ਰਤ ਵਾਕ

ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਧਾਨ ਉਪਵਾਕ ਅਤੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਧੀਨ ਉਪਵਾਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਸ਼ਰਤ ਵਾਕ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ :

(ੳ) ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਖੁਸ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਆਈ ਹੈ।

(ਅ) ਭਾਰਤ ਦੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਖੁਸ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਚ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ।

ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵਾਕ-ਵੰਡ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

(ੳ) ਹਾਂ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ : ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ ਹਾਂ-ਵਾਚਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਂ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਮੈਂ ਸਕੂਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

(ਅ) ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

(ੲ) ਸਾਡਾ ਸਕੂਲ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਹੈ।

(ਅ) ਨਾਂਹ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ : ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ ਨਾਂਹ-ਵਾਚਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਂਹ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਮੈਂ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗਾ।

(ਅ) ਜੇ ਮਿਹਨਤ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਵੋਗੇ।

(ੲ) ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ : ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਕੀ', 'ਕਿਉਂ', 'ਕਿਵੇਂ', 'ਕਿਹੜਾ', 'ਕਿੱਥੇ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਚਿੰਨ੍ਹ (?) ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਨ ?

(ਅ) ਕੀ ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

(ੲ) ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ?

(ਸ) ਵਿਸਮੈ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ : ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਹੈਰਾਨੀ ਜਾਂ ਵਿਸਮੈ ਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸਮੈ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਸਮਕ-ਚਿੰਨ੍ਹ (!) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਆਹ, ਕਿੰਨਾ ਸੋਹਣਾ ਫੁੱਲ ਹੈ !

(ਅ) ਹਾਏ, ਤੂੰ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਮਿਲੀ ਹੈਂ !

ਇੱਥੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਵਿਸਮੈ ਦਾ ਭਾਵ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਸਮਕ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਭਾਵ ਸਾਰੇ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਵਿਸਮਕ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਾਰੇ ਵਾਕ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

1. ਵਾਕ-ਬੋਧ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ।
2. ਵਾਕ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖੋ।
3. ਹੇਠਾਂ ਕੁਝ ਵਾਕ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਛੱਡੀ ਗਈ ਹੈ। ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਕ ਦੀ ਕਿਸਮ ਲਿਖੋ :

(ੳ) ਰਾਮ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।	
(ਅ) ਮੁੰਡੇ ਖੁਸ਼ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੈਚ ਜਿੱਤ ਗਏ।	
(ੲ) ਸਮੀਰ ਨੇ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਨੇ ਸਿਤਾਰ ਵਜਾਈ।	
(ਸ) ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਦਾ ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੱਚ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ।	
(ਹ) ਮੈਂ ਬਜ਼ਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗਾ।	
(ਕ) ਇਹ ਪੈਂਨ ਕਿਸ ਦਾ ਹੈ?	
(ਖ) ਵਾਹ! ਕਿੰਨਾ ਮਨਮੋਹਕ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੈ!	
4. ਉਦਾਹਰਨ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਵਾਕ-ਵੰਡ ਕਰੋ :-

ਉਦਾਹਰਨ : ਬੱਚੇ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ।

ਉਦੇਸ਼	ਵਿਧੇਅ
ਬੱਚੇ	ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ

 - (ੳ) ਮੋਰ ਪੈਲ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
 - (ਅ) ਕੁੜੀਆਂ ਰੱਸੀ ਟੱਪ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
 - (ੲ) ਮੁੰਡੇ ਭੰਗੜਾ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ।
 - (ਸ) ਕਾਂ ਪਾਣੀ ਪੀ ਰਿਹਾ ਹੈ।
 - (ਹ) ਕੋਇਲ ਕੂਕ ਰਹੀ ਹੈ।

ਅਰਥ-ਬੋਧ

ਅਰਥ-ਬੋਧ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਰਥ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਵਿਆਖਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ :

- (ੳ) ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ
- (ਅ) ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ
- (ੲ) ਵਿਰੋਧਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ
- (ਸ) ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ

(ੳ) ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ

ਬਹੁ-ਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਜੱਗ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕਈ ਅਰਥ ਬਣਦੇ ਹਨ :

- (ੳ) ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਪਿਆਸ ਲੱਗੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਜੱਗ ਹੀ ਪੀ ਗਿਆ।
- (ਅ) ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਜੱਗ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਭ ਨੇ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਧਾ।
- (ੲ) ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ “ਇਹ ਜੱਗ ਮਿੱਠਾ, ਅਗਲਾ ਕਿਨ ਡਿੱਠਾ?”।

ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਇੱਕ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਣ ਨਾਲ ਵੱਖਰਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

- (ੳ) ਬੁਖਾਰ ਉੱਤਰ ਗਿਆ। (ਅ) ਹੜ੍ਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਉੱਤਰ ਗਿਆ।
- (ੲ) ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਰੰਗ ਉੱਤਰ ਗਿਆ। (ਸ) ਬੱਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਵਾਰੀ ਉੱਤਰ ਗਈ
- (ਹ) ਨਲਾਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਉੱਤਰ ਗਿਆ।

ਅਜਿਹੇ ਬਹੁ-ਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹੇਠ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ :

ਉੱਚਾ	1. ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੈ। 2. ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਸੁਣਦਾ ਹੈ। 3. ਨਾਈ ਲਈ ਉੱਚਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੰਦ ਹੈ। 4. ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਹੈ।
ਉੱਤਰ	1. ਹਿਮਾਲਾ ਪਰਬਤ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਹੈ। 2. ਢੁਕਵਾਂ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਅੰਕ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। 3. ਰਾਮ ਦਾ ਗੁੱਟ ਉੱਤਰ ਗਿਆ ਹੈ।
ਉਸਤਾਦ	1. ਉਸਤਾਦ ਅਤੇ ਸ਼ਗਿਰਦ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬੜਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। 2. ਹਰੀ ਬੜਾ ਉਸਤਾਦ ਨਿਕਲਿਆ। 3. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਉਸਤਾਦ ਹੈ।

ਉਲਟੀ	1. ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਬੱਸ ਉਲਟੀ ਪਈ ਸੀ। 2. ਮੇਰੀ ਕਹੀ ਹੋਈ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉਲਟੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। 3. ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਾਣ ਕਰਕੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਉਲਟੀ ਆ ਗਈ। 4. ਬਾਲਟੀ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਲਟੀ ਕਰਕੇ ਰੱਖ ਦਿਓ।
ਅੱਕ	1. ਸੁਰਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ-ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਅੱਕ ਗਿਆ ਹਾਂ। 2. ਅੱਜ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਪੜ੍ਹਦੀ-ਪੜ੍ਹਦੀ ਅੱਕ ਗਈ ਹਾਂ। 3. ਅੱਕ ਤਾਂ ਬੰਜਰ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।
ਅੰਗ	1. ਜੋ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਸ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਦਿਲ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਹੈ। 3. ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਅੰਗ-ਸਾਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
ਅੱਗਾ	1. ਇਸ ਕੁੜਤੇ ਦਾ ਅੱਗਾ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਪਿੱਛਾ ਫਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 2. ਸੰਤ-ਜਨ ਆਪਣਾ ਅੱਗਾ ਸੁਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। 3. ਸਮਝਦਾਰ ਆਦਮੀ ਅੱਗਾ-ਪਿੱਛਾ ਵੇਖ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਸੰਗ	1. ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਸੰਗ ਕਾਹਦੀ ? 2. ਤਾਜਮਹੱਲ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 3. ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਚੰਗੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰੋ।
ਸਤ	1. ਮੇਰੀ ਕਹੀ ਗੱਲ ਉਸ ਨੇ ਸਤਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਮੰਨ ਲਈ। 2. ਪੁਦੀਨੇ ਦਾ ਸਤ ਪੇਟ ਦੀਆਂ ਕਈ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਲਈ ਵਧੀਆ ਹੈ। 3. ਲੰਮੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੁਰਿੰਦਰ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਸਤ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।
ਸਰ	1. ਇਸ ਵਾਰੀ ਪਹਿਲੀ ਸਰ ਮੇਰੀ ਹੈ। 2. ਉਸ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਕੰਮ ਸਰ ਗਿਆ। 3. ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤ ਪਿੱਛੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਰ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 4. ਇਸ ਸਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਠੰਢਾ ਹੈ। 5. ਨਹਿਰਾਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਹੁਤ ਸਰ ਉੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
ਸਾਰ	1. ਕਵਿਤਾ ਜਾਂ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਾਰ ਲਿਖੋ। 2. ਉਹ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਸਾਰ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟ ਗਿਆ। 3. ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਕੌਣ ਸਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ? 4. ਮਹਿੰਗਾਈ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕੋਈ ਔਖਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।
ਸੂਆ	1. ਸਾਡੀ ਮੱਝ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਸੂਆ ਹੈ।

2. ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਬੋਰੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ਼ ਸਿਊਂ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸੂਆ ਘੱਟ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
3. ਬੱਚੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਸੂਆ ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੱਢਿਆ।
4. ਨਹਿਰ ਦਾ ਸੂਆ ਸਾਡੇ ਖੇਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ।
- ਸੂਤ**
 1. ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਚਰਖੇ ਉੱਤੇ ਸੂਤ ਕੱਤ ਰਹੀ ਹੈ।
 2. ਅੰਤ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਸੂਤ ਆ ਹੀ ਗਿਆ।
 3. ਮੱਕੀ ਦੇ ਸੂਤ ਨਿਕਲ਼ ਆਏ ਹਨ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਛੱਲੀਆਂ ਬਣ ਜਾਣਗੀਆਂ।
 4. ਲਗਾਤਾਰ ਬੁਖ਼ਾਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸੂਤ ਲਈ ਹੈ।
 5. ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਚੌਹਾਨ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਸੂਤ ਲਈ।
- ਹਾਰ**
 1. ਖੇਡ ਤਾਂ ਖੇਡਣ ਲਈ ਖੇਡੀਦੀ ਹੈ, ਹਾਰ-ਜਿੱਤ ਲਈ ਨਹੀਂ।
 2. ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮਰਥਕਾਂ ਨੇ ਨੇਹਾ ਦੇ ਗਲ਼ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਪਾਏ।
 3. ਉਸ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਨੱਠ-ਭੱਜ ਕੀਤੀ ਪਰ ਨੌਕਰੀ ਨਾ ਮਿਲ਼ੀ। ਉਹ ਹਾਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਿਆ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨ ਖੋਲ਼ ਲਈ।
- ਹਾਲ**
 1. ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ਼ਦੇ ਸਾਰ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਸੁਣਾਓ, ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ?’
 2. ਪਹੀਏ ਦਾ ਹਾਲ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
 3. ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੰਮ ਚਲਾ ਲਓ।
- ਕੱਚਾ**
 1. ਇਹ ਸੇਬ ਕੱਚਾ ਹੈ।
 2. ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੋ ਜਿਸ ਲਈ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕੱਚਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇ।
 3. ਕੱਚਾ ਕੰਮ ਕਾਪੀ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਿੱਚ ਕਰੋ।
 4. ਚੁਫੇਰੇ ਫੈਲੇ ਕੂੜੇ-ਕਰਕਟ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰਾ ਜੀਅ ਕੱਚਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- ਕਲੀ**
 1. ਮੋਤੀਏ ਦੀ ਕਲੀ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਬੋ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।
 2. ਦਿਵਾਲੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਕਲੀ ਕਰਵਾਈ।
 3. ‘ਭਾਂਡੇ ਕਲੀ ਕਰਾ ਲਓ’, ਗਲ਼ੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹੋਕਾ ਦਿੱਤਾ?
 4. ਗਾਇਕ ਨੇ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਹੇਕ ਲਾ ਕੇ ਹੀਰ ਦੀ ਕਲੀ ਗਾਈ।
- ਕਾਲ**
 1. ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ:
ਭੂਤ ਕਾਲ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ।
 2. ਰਾਵਣ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਲ ਉਸ ਨੇ ਮੰਜੇ ਦੇ ਪਾਵੇ ਨਾਲ਼ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
 3. ਮੀਂਹ ਘੱਟ ਪੈਣ ਨਾਲ਼ ਕਾਲ ਪੈ ਗਿਆ।
- ਕੋਟ**
 1. ਕੋਟ ਦੀ ਸਿਲਾਈ ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗੀ ਹੈ।
 2. ਤਿੰਨ ਕੋਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਲੀ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਚਮਕ ਆ ਗਈ।
 3. ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਕੋਟ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਵੈਰੀ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ।
- ਖੱਟੀ**
 1. ਉਸ ਨੇ ਖੱਟੀ ਚੁੰਨੀ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ।
 2. ਖੱਟੀ ਲੱਸੀ ਦੀ ਕੜੀ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਬਣਦੀ ਹੈ।

3. ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਡਾਕਟਰੀ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਖੂਬ ਖੱਟੀ ਹੈ।
 4. ਇਹ ਸੰਗਤਰਾ ਨਹੀਂ, ਖੱਟੀ ਹੈ।
- ਗੋਲਾ**
1. ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਗੋਲਾਬਾਰੀ ਵਿੱਚ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ।
 2. ਭਾਰਤ ਨੇ ਏਸ਼ਿਆਈ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਗੋਲਾ ਸੁੱਟਣ ਵਿੱਚ ਸੋਨੇ ਦਾ ਤਗਮਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ।
- ਘੜੀ**
3. ਸੂਰਜ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਗੋਲਾ ਹੈ।
 1. ਮੇਰੀ ਘੜੀ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।
 2. ਇਹ ਗੁੱਲੀ ਤਰਖਾਣ ਨੇ ਘੜੀ ਹੈ।
 3. ਘੜੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਠੰਢਾ ਹੈ।
 4. ਮੈਂ ਉਸ ਘੜੀ ਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ਨਤੀਜਾ ਆਵੇਗਾ।
- ਚੱਕ**
1. ਘੁਮਿਆਰ ਚੱਕ ਉੱਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
 2. ਚੱਕ ਨੰਬਰ 20 ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
 3. ਬੱਚੇ ਨੇ ਮਾਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਉੱਤੇ ਚੱਕ ਮਾਰਿਆ।
 4. ਗੁੜ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚੱਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ਛਾਪਾ**
1. ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਚੋਰੀ ਦਾ ਸਮਾਨ ਫੜ ਲਿਆ।
 2. ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਛਾਪਾ ਬਹੁਤ ਬਰੀਕ ਹੈ।
 3. ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਛਾਪਾ ਰੱਖ ਕੇ ਲਾਂਘਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
 4. ਇਸ ਚਾਦਰ ਉੱਤੇ ਛਾਪਾ ਚੰਗਾ ਉੱਘੜਿਆ ਹੈ।
- ਜੱਗ**
1. ਮੀਂਹ ਨਾ ਪੈਣ 'ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਜੱਗ ਕੀਤਾ।
 2. ਕਹਾਵਤ ਹੈ, “ਇਹ ਜੱਗ ਮਿੱਠਾ, ਅਗਲਾ ਕਿਨ ਡਿੱਠਾ?”
 3. ਪਾਣੀ ਦਾ ਜੱਗ ਭਰ ਕੇ ਮੇਜ਼ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਦਿਉ।
- ਜੋੜ**
1. ਉਸ ਨੇ ਪੈਸੇ ਜੋੜ ਕੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਖ਼ਰੀਦਿਆ।
 2. ਇਸ ਪੈਰੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਠੀਕ ਕਰੋ।
 3. ਫ਼ਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜੋੜ-ਮੇਲਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।
 4. ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
 5. ਰੋਗੀ ਦਾ ਜੋੜ-ਜੋੜ ਦੁਖ ਰਿਹਾ ਸੀ।
- ਟਿੱਕੀ**
1. ਟਿੱਕੀ ਵਾਲੀ ਸਿਆਹੀ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੀ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਹੈ।
 2. ਸੂਰਜ ਦੀ ਟਿੱਕੀ ਨਿਕਲ ਆਈ ਹੈ।
 3. ਬੱਚੇ ਲਈ ਇੱਕ ਟਿੱਕੀ ਪਕਾ ਲਓ।
 4. ਆਲੂਆਂ ਦੀ ਟਿੱਕੀ ਖਾਣ ਵਿੱਚ ਸੁਆਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਡੰਡੀ**
1. ਇਹ ਡੰਡੀ ਸਿੱਧੀ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
 2. ਤੱਕੜੀ ਦੀ ਡੰਡੀ ਤੋਂ ਉਂਗਲ ਪਰੇ ਕਰ ਲਓ।
 3. ਘੀਏ ਦੀ ਡੰਡੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਾਜ਼ੀ ਹੈ ਜਾਂ ਬਾਸੀ।

4. ਔਰਤ ਨੇ ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਸੋਨੇ ਦੀ ਡੰਡੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ।
- ਡੋਲ**
1. ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਲੱਜ ਤਾਂ ਪਈ ਸੀ ਪਰ ਡੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।
 2. ਮੁਸੀਬਤ ਵੇਲੇ ਹਰ ਕੋਈ ਡੋਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
 3. ਜ਼ਖਮੀ ਪੈਰ ਨਾਲ਼ ਤੁਰਨ ਵੇਲੇ ਡੋਲ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਤਰ**
1. ਤਰ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਦਾ ਤੋਹਫ਼ਾ ਹੈ।
 2. ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਪਾਪੀ ਵੀ ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
 3. ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੇ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਘਾਣੀ ਤਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।
 4. ਸਾਗ ਉੱਤੇ ਘਿਓ ਤਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।
- ਤਾਰ**
1. ਮੋਬਾਈਲ ਫ਼ੋਨ ਆਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਤਾਰ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।
 2. ਕੱਪੜੇ ਸੁੱਕਣੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਾਰ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ।
 3. ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਬਿੱਲ ਤਾਰ ਦਿਓ, ਅੱਜ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨ ਹੈ।
- ਦੌਰਾ**
1. ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣ ਲਈ ਨੇਤਾ ਜੀ ਨੇ ਹਵਾਈ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ।
 2. ਬੁਰੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪੈ ਗਿਆ।
 3. ਲਲਾਰੀ ਕੱਪੜੇ ਰੰਗਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਦੌਰਾ ਵਰਤਦੇ ਸਨ।
- ਧਾਰ**
1. ਉਹ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਮੱਝਾਂ ਦੀ ਧਾਰ ਆਪ ਕੱਢਦਾ ਹੈ।
 2. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾਇਆ।
 3. ਸਿਮਰਤ ਨੇ ਪੂਰੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਦੀ ਧਾਰ ਲਈ ਹੈ।
 4. ਸਾਡੇ ਨਲਕੇ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਧਾਰ ਬਹੁਤ ਪਤਲੀ ਹੈ।
 5. ਚਾਕੂ ਦੀ ਧਾਰ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਹੈ।
- ਪੱਕਾ**
1. ਅਮਰੂਦ ਪੱਕਾ ਹੈ।
 2. ਇੱਟਾਂ ਅਤੇ ਸੀਮਿੰਟ ਦਾ ਬਣਿਆ ਮਕਾਨ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
 3. ਉਹ ਮੇਰਾ ਪੱਕਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ।
 4. ਉਸ ਦਾ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਲਿਖ ਦਿਓ।
 5. ਇਸ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਰੰਗ ਪੱਕਾ ਹੈ।
 6. ਸ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਬੜਾ ਪੱਕਾ ਸੀ।
- ਛੁੱਟ**
1. ਰਜਿੰਦਰ ਦਾ ਕੱਦ ਪੰਜ ਛੁੱਟ ਸੱਤ ਇੰਚ ਹੈ।
 2. ਛੁੱਟ, ਕੱਕੜੀ ਅਤੇ ਖ਼ਰਬੂਜ਼ਾ ਇੱਕ ਹੀ ਭਾਂਤ ਦੇ ਫਲ ਹਨ।
 3. ਕਪਾਹ ਦੇ ਛੁੱਟ ਅਤੇ ਦਹੀਂ ਦੇ ਛੁੱਟ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ।
 4. ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਛੁੱਟ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੋਣਾ ਪਿਆ।
 5. ਧੀ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਕੇ ਪਿਤਾ ਛੁੱਟ-ਛੁੱਟ ਕੇ ਰੋਇਆ।
- ਛੁੱਲ**
1. ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਕਿਨਾਰੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਛੁੱਲ-ਬੂਟੇ ਹਨ।
 2. ਸੋਹਣ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਛੁੱਲ ਹਰਿਦੁਆਰ ਪਾ ਕੇ ਆਇਆ।

3. ਲੰਮੀ ਦੌੜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਥਲੀਟ ਦਾ ਸਾਹ ਫੁੱਲ ਗਿਆ।
 4. ਆਪਣੇ ਵੀਰ ਨਾਲ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਭੈਣ ਦਾ ਮਨ ਹੌਲਾ ਫੁੱਲ ਹੋ ਗਿਆ।
- ਬੋਲੀ**
1. ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਸਵੇਰੇ ਬੋਲੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।
 2. ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਹੈ।
 3. ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਕੁੜੀਆਂ ਬੋਲੀ ਪਾ ਕੇ ਖੂਬ ਨੱਚੀਆਂ।
 4. ਝਗੜਾ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਬਲਦੀਪ ਨੇ ਕੁਲਦੀਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਲਾਇਆ ਪਰ ਉਹ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੀ ਨਾ ਬੋਲੀ।
 5. ਚੰਗਾ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾੜੀ ਆਦਤ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ।
- ਭਰ**
1. ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ-ਭਗਤ ਭਰ-ਜਵਾਨੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ।
 2. ਮੈਂ ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਰੰਗ ਭਰ ਦਿੱਤੇ।
 3. ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੋੜ-ਮੇਲਾ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਵੀ ਖੂਬ ਭਰਿਆ।
 4. ਧੀ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਂ ਦਾ ਮਨ ਭਰ ਆਇਆ।
 5. ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਭਰ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਲੜ**
1. ਬੱਚੇ ਨਿੱਕੀ-ਨਿੱਕੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਲੜ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੰਨ-ਮਨਾਈ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ।
 2. ਉਸ ਦੇ ਭਰਿੰਡ ਲੜ ਗਈ ਹੈ।
 3. 'ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗੇ, ਉਹ ਹੀ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਥ ਦੇਵੇਗਾ', ਕਥਾ ਕਰ ਰਹੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।
 4. ਪੱਗ ਦਾ ਲੜ ਛੋਟਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਲਾਂਵਾਂ**
1. ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਜੋੜੇ ਨੇ ਲਾਂਵਾਂ ਲਈਆਂ।
 2. ਤੱਕੜੀ ਦੀਆਂ ਲਾਂਵਾਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ ਹਨ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨਾਲ ਤੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।
 3. ਹੋੜੇ ਅਤੇ ਕਨੌੜੇ ਵਾਂਗ ਲਾਂਵਾਂ ਵੀ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਵੱਟ**
1. ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੱਟ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ।
 2. ਕਿਰਸਾਣ ਖੇਤ ਦੀ ਵੱਟ ਠੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।
 3. ਉਹ ਰੱਸੀ ਨੂੰ ਵੱਟ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।
 4. ਕੱਲ੍ਹ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਘੜੀ-ਮੁੜੀ ਵੱਟ ਉੱਠਦਾ ਹੈ।
 5. ਸੂਟ ਵਿੱਚ ਵੱਟ ਪੈ ਗਏ ਹਨ, ਪ੍ਰੈੱਸ ਕਰ ਲਓ।
 6. ਕੁੜੀ ਨੇ ਭੱਦਾ ਮਖੌਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਵੱਟ ਕੇ ਚਪੇੜ ਮਾਰੀ।
- ਵਾਹ**
1. ਖੇਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਕਦੇ ਇਹ ਅਖਾਉਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ 'ਦੱਬ ਕੇ ਵਾਹ ਅਤੇ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਹ।'
 2. ਸਕੂਲ ਦਾ ਵਧੀਆ ਨਤੀਜਾ ਆਉਣ ਉੱਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਕਰ ਉੱਠੇ।

3. ਘਰਦਿਆਂ ਨੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾਈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਉਣ ਵਾਲੇ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਲੈ ਗਏ।
 4. ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਤੇਲ ਲਾ ਕੇ ਵਾਹ ਲੈ।
- ਵਾਰ**
1. ਅੱਜ ਕਿਹੜਾ ਵਾਰ ਹੈ?
 2. 'ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ' ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।
 3. ਭਾਰਤ ਦੀ ਟੀਮ ਨੇ ਕਬੱਡੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ-ਕੱਪ ਕਈ ਵਾਰ ਜਿੱਤਿਆ ਹੈ।
 4. ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹੱਥ ਉੱਤੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
 5. ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨੂੰਹ-ਪੁੱਤ ਦੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਵਾਰ ਕੇ ਪੀਤਾ।
- ਵੇਲ**
1. ਇਹ ਵੇਲ ਤੋਰੀਆਂ ਦੀ ਹੈ।
 2. ਮਨਦੀਪ ਰੋਟੀ ਵੇਲ ਰਹੀ ਹੈ।
 3. ਗਵੱਈਏ ਨੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਵੇਲ ਕੀਤੀ।

(ਅ) ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ

‘ਸਮਾਨਾਰਥਕ’ ਸ਼ਬਦ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ : ਸਮਾਨ + ਅਰਥਕ। ਸਮਾਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ : ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਅਤੇ ਅਰਥਕ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ : ਅਰਥ ਵਾਲਾ। ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇੱਕ ਹੀ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਸ਼ਲਾਘਾ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ, ਉਪਮਾ ਅਤੇ ਉਸਤਤ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਾਨ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣੀ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਨੇੜੇ ਦੇ ਅਰਥ ਰੱਖਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕੁਝ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ :

ਉਸਤਤ	ਸ਼ਲਾਘਾ, ਉਪਮਾ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ, ਵਡਿਆਈ
ਉਸਤਾਦ	ਅਧਿਆਪਕ, ਸਿੱਖਿਅਕ, ਗੁਰੂ
ਉਚਿਤ	ਠੀਕ, ਯੋਗ, ਢੁਕਵਾਂ, ਸਹੀ
ਉਜੱਡ	ਅੱਖੜ, ਗਵਾਰ, ਮੂਰਖ
ਉੱਜਲ	ਸਾਫ਼, ਨਿਰਮਲ, ਸੂਫ਼
ਉਜਾਲਾ	ਚਾਨਣ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰੋਸ਼ਨੀ, ਲੋਅ
ਉੱਤਮ	ਚੰਗਾ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ, ਵਧੀਆ
ਉੱਦਮ	ਉਪਰਾਲਾ, ਜਤਨ, ਕੋਸ਼ਸ਼
ਉਦਾਸ	ਫਿਕਰਮੰਦ, ਚਿੰਤਾਤਰ, ਉਪਰਾਮ, ਪਰੇਸ਼ਾਨ, ਨਿਰਾਸ਼
ਉਪਕਾਰ	ਮਿਹਰਬਾਨੀ, ਨੇਕੀ, ਭਲਾਈ, ਅਹਿਸਾਨ
ਉਪਯੋਗ	ਵਰਤੋਂ, ਲਾਭ, ਇਸਤੇਮਾਲ

ਉਮੰਗ	ਉਤਸ਼ਾਹ, ਚਾਅ, ਇੱਛਾ, ਤਾਂਘ
ਉਲਟਾ	ਪੁੱਠਾ, ਵਿਰੁੱਧ, ਮੂਧਾ
ਉਣਾ	ਅਪੂਰਨ, ਅਧੂਰਾ, ਹੋਛਾ
ਓਪਰਾ	ਬੇਗਾਨਾ, ਪਰਾਇਆ, ਗ਼ੈਰ, ਬਾਹਰਲਾ
ਓੜਕ	ਅਖੀਰ, ਅੰਤ, ਛੇਕੜ
ਅਕਲ	ਸਮਝ, ਮੱਤ, ਸਿਆਣਪ, ਬੁੱਧੀ
ਅਸਮਾਨ	ਅਕਾਸ਼, ਗਗਨ, ਅੰਬਰ, ਅਰਸ਼
ਅੱਖ	ਨੇਤਰ, ਨੈਣ, ਲੋਚਨ
ਅੱਡ	ਵੱਖ, ਅਲੱਗ, ਜੁਦਾ, ਭਿੰਨ
ਅੰਤਰ	ਫ਼ਰਕ, ਭੇਦ, ਫ਼ਾਸਲਾ, ਵਿੱਥ
ਅਨਾਥ	ਯਤੀਮ, ਬੇਸਹਾਰਾ, ਲਾਵਾਰਸ
ਅਮਨ	ਸ਼ਾਂਤੀ, ਚੈਨ, ਟਿਕਾਅ
ਅਮੀਰ	ਧਨਵਾਨ, ਧਨਾਢ, ਦੌਲਤਮੰਦ
ਅਰਥ	ਭਾਵ, ਮਤਲਬ, ਮਾਅਨਾ, ਮੰਤਵ
ਅਰੰਭ	ਆਦਿ, ਸ਼ੁਰੂ, ਮੁੱਢ, ਮੂਲ
ਅਲੌਕਿਕ	ਅਨੌਖਾ, ਅਨੂਠਾ, ਅਦਭੁਤ, ਅਲੌਕਾਰ
ਅਜ਼ਾਦੀ	ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਸੁਆਧੀਨਤਾ, ਮੁਕਤੀ, ਰਿਹਾਈ
ਆਬਣ	ਸ਼ਾਮ, ਸੰਝ, ਤਕਾਲਾਂ
ਔਖ	ਬਿਪਤਾ, ਕਠਨਾਈ, ਦੁੱਖ, ਸਮੱਸਿਆ, ਰੁਕਾਵਟ, ਅੜਚਨ, ਮੁਸ਼ਕਲ
ਇਸਤਰੀ	ਔਰਤ, ਜ਼ਨਾਨੀ, ਨਾਰੀ, ਤੀਵੀਂ, ਮਹਿਲਾ, ਤ੍ਰੀਮਤ
ਇਕਰਾਰ	ਕੌਲ, ਵਚਨ, ਪ੍ਰਣ, ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ
ਇੱਛਾ	ਤਾਂਘ, ਉਮੰਗ, ਉਤਸ਼ਾਹ, ਚਾਅ
ਇਨਸਾਨ	ਆਦਮੀ, ਮਨੁੱਖ, ਬੰਦਾ, ਪੁਰਖ, ਮਾਨਵ
ਸਸਤਾ	ਹੌਲਾ, ਹਲਕਾ, ਮਾਮੂਲੀ, ਆਮ
ਸਹਾਇਤਾ	ਮਦਦ, ਹਿਮਾਇਤ, ਸਮਰਥਨ
ਸਤਿਕਾਰ	ਇੱਜ਼ਤ, ਮਾਣ, ਆਦਰ, ਵਡਿਆਈ, ਆਉ-ਭਗਤ
ਸਬਰ	ਸੰਤੋਖ, ਤ੍ਰਿਪਤੀ, ਧੀਰਜ, ਟਿਕਾਅ, ਰੱਜ
ਸੱਭਿਅਤਾ	ਤਹਿਜ਼ੀਬ, ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਤਮੀਜ਼, ਸੁਚੱਜਤਾ
ਸਰੀਰ	ਤਨ, ਦੇਹ, ਜਿਸਮ, ਬਦਨ, ਜੁੱਸਾ, ਕਾਇਆ, ਵਜੂਦ
ਸੰਜੋਗ	ਮੇਲ, ਸੰਗਮ, ਢੋਅ

ਸਾਫ਼	ਉੱਜਲ, ਨਿਰਮਲ, ਸੂਫ਼
ਸੂਖਮ	ਬਰੀਕ, ਨਾਜ਼ਕ, ਕੋਮਲ, ਪਤਲਾ
ਸੂਰਬੀਰ	ਬਹਾਦਰ, ਵੀਰ, ਸੂਰਮਾ, ਬਲਵਾਨ, ਦਲੇਰ, ਯੋਧਾ, ਵਰਿਆਮ
ਸੋਹਣਾ	ਖੂਬਸੂਰਤ, ਸੁੰਦਰ, ਮਨੋਹਰ, ਆਕਰਸ਼ਕ
ਹਵਾ	ਪੌਣ, ਸਮੀਰ, ਵਾਯੂ
ਹੁਸ਼ਿਆਰ	ਚਲਾਕ, ਤੇਜ਼, ਸੁਜਾਨ, ਚੌਕਸ, ਚੁਕੰਨਾ, ਸਜੱਗ, ਚਤਰ
ਕਮਜ਼ੋਰ	ਮਾੜਾ, ਨਿਰਬਲ, ਪਤਲਾ, ਮਾੜਚੂ
ਕੋਮਲ	ਨਾਜ਼ਕ, ਪਤਲਾ, ਬਰੀਕ, ਸੂਖਮ
ਗੁੱਸਾ	ਕ੍ਰੋਧ, ਨਰਾਜ਼ਗੀ, ਕਹਿਰ
ਚਾਨਣ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰੋਸ਼ਨੀ, ਲੋਅ, ਉਜਾਲਾ
ਛੋਟਾ	ਨਿੱਕਾ, ਅਲਪ, ਲਘੂ
ਜਾਨ	ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਜੀਵਨ, ਪ੍ਰਾਣ, ਜਿੰਦ
ਜਿਸਮ	ਸਰੀਰ, ਤਨ, ਦੇਹ, ਜੁੱਸਾ, ਕਾਇਆ, ਬਦਨ, ਵਜੂਦ
ਠਰੁੰਮਾ	ਧੀਰਜ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਬਰ, ਟਿਕਾਅ
ਠੀਕ	ਸਹੀ, ਦਰੁਸਤ, ਉਚਿਤ, ਢੁਕਵਾਂ, ਯੋਗ
ਤਰੱਕੀ	ਵਿਕਾਸ, ਉੱਨਤੀ, ਪ੍ਰਗਤੀ, ਵਾਧਾ, ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ
ਤਾਕਤ	ਸ਼ਕਤੀ, ਜ਼ੋਰ, ਬਲ, ਸਮਰੱਥਾ
ਦੁਸ਼ਮਣ	ਵੈਰੀ, ਵਿਰੋਧੀ, ਸ਼ਤਰੂ
ਦੋਸਤੀ	ਯਾਰੀ, ਮਿੱਤਰਤਾ, ਸੱਜਣਤਾ
ਧਰਤੀ	ਜ਼ਮੀਨ, ਭੌਂ, ਭੂਮੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ
ਨਿਰਧਨ	ਗਰੀਬ, ਕੰਗਾਲ, ਤੰਗ
ਨਿਰਮਲ	ਸਾਫ਼, ਸੁੱਧ, ਸੁਥਰਾ, ਸੂਫ਼
ਨੇਕੀ	ਭਲਾਈ, ਉਪਕਾਰ, ਚੰਗਿਆਈ
ਪ੍ਰਸੰਸਾ	ਸ਼ਲਾਘਾ, ਉਪਮਾ, ਵਡਿਆਈ
ਪਹਿਰਾਵਾ	ਪੁਸ਼ਾਕ, ਕੱਪੜੇ, ਵਸਤਰ
ਪਰਖ	ਇਮਤਿਹਾਨ, ਪਰੀਖਿਆ, ਜਾਂਚ, ਪੜਤਾਲ, ਅਜਮਾਇਸ਼
ਫੁੱਲ	ਪੁਸ਼ਪ, ਸੁਮਨ, ਕੁਸਮ
ਬਹਾਦਰ	ਵੀਰ, ਸੂਰਮਾ, ਦਲੇਰ, ਬਲਵਾਨ, ਵਰਿਆਮ
ਮਦਦ	ਸਹਾਇਤਾ, ਹਮਾਇਤ, ਸਮਰਥਨ
ਮੰਤਵ	ਮਨੋਰਥ, ਆਸ਼ਾ, ਨਿਸ਼ਾਨਾ
ਮਿੱਤਰ	ਦੋਸਤ, ਆੜੀ, ਸੱਜਣ, ਯਾਰ, ਬੇਲੀ

ਮੀਂਹ	ਵਰਖਾ, ਬਰਸਾਤ, ਬਾਰਸ਼
ਮੁਸ਼ਕਲ	ਕਠਨਾਈ, ਔਖ, ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ, ਸਮੱਸਿਆ, ਰੁਕਾਵਟ, ਅੜਚਨ, ਉਲਝਣ, ਬਿਪਤਾ
ਵਚਨ	ਕੌਲ, ਇਕਰਾਰ, ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ, ਪ੍ਰਣ
ਸ਼ਰਮ	ਸੰਕੋਚ, ਲੱਜਿਆ, ਸੰਗ, ਝਿਜਕ
ਸ਼ਾਮ	ਸੰਝ, ਤਕਾਲਾਂ, ਆਥਣ
ਖਰਾਬ	ਗੰਦਾ, ਮੰਦਾ, ਭੈੜਾ, ਬੁਰਾ
ਖੁਸ਼ੀ	ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਅਨੰਦ, ਸਰੂਰ
ਗਰੀਬੀ	ਕੰਗਾਲੀ, ਬੁੜ, ਨਿਰਧਨਤਾ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ	ਜੀਵਨ, ਜਿੰਦ, ਪ੍ਰਾਣ
ਫਿਕਰ	ਚਿੰਤਾ, ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ, ਸੋਚ

(ੲ) ਵਿਰੋਧਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ :

ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਾਂ ਜਾਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵਿਰੋਧਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਰੋਧਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹੇਠ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ :

ਉਸਤਤ	ਨਿੰਦਿਆ	ਉੱਚਾ	ਨੀਵਾਂ
ਉਚਾਣ	ਨਿਵਾਣ	ਅਗਾਂਹ	ਪਿਛਾਂਹ
ਉੱਚੀ	ਹੌਲੀ, ਨੀਵੀਂ	ਅਨੋਖਾ	ਸਧਾਰਨ
ਉਜਾੜਨਾ	ਵਸਾਉਣਾ	ਅਮੀਰ	ਗਰੀਬ
ਉੱਠਣਾ	ਬੈਠਣਾ	ਅਜ਼ਾਦੀ	ਗ਼ੁਲਾਮੀ
ਉਣਨਾ	ਉਧੇੜਨਾ	ਅੰਤ	ਅਰੰਭ
ਉੱਤਰਨਾ	ਚੜ੍ਹਨਾ	ਅੰਦਰ	ਬਾਹਰ
ਉੱਦਮੀ	ਆਲਸੀ	ਅੰਨ੍ਹਾ	ਸੁਜਾਖਾ
ਉੱਪਰ	ਹੇਠਾਂ	ਆਸਤਕ	ਨਾਸਤਕ
ਓਪਰਾ	ਜਾਣੂ, ਜਾਣਕਾਰ	ਆਕੜ	ਹਲੀਮੀ, ਨਿਮਰਤਾ
ਉਰਲਾ	ਪਰਲਾ	ਆਦਰ	ਨਿਰਾਦਰ
ਊਚ	ਨੀਚ	ਆਦਿ	ਅੰਤ
ਊਣਾ	ਭਰਿਆ	ਆਪਣਾ	ਪਰਾਇਆ, ਬੇਗਾਨਾ
ਅਸਲੀ	ਨਕਲੀ	ਆਮ	ਖਾਸ

ਐਖ	ਸੌਖ	ਹਨੇਰਾ	ਚਾਨਣ
ਇੱਜ਼ਤ	ਬੇਇਜ਼ਤੀ	ਹਮਾਇਤੀ	ਵਿਰੋਧੀ
ਇਮਾਨਦਾਰ	ਬੇਈਮਾਨ	ਹਲਾਲ	ਹਰਾਮ
ਇੱਥੇ	ਉੱਥੇ	ਹਾਜ਼ਰ	ਗ਼ੈਰਹਾਜ਼ਰ
ਇੱਧਰ	ਉੱਧਰ	ਹਾਰ	ਜਿੱਤ
ਏਕਤਾ	ਫੁੱਟ	ਹਾੜੀ	ਸਾਉਣੀ
ਸਸਤਾ	ਮਹਿੰਗਾ	ਕੱਚਾ	ਪੱਕਾ
ਸਹੀ	ਗ਼ਲਤ	ਕਠੋਰ	ਨਰਮ , ਕੋਮਲ
ਸਕਾ	ਮਤਰੇਆ	ਕਪੁੱਤਰ	ਸਪੁੱਤਰ
ਸੱਖਣਾ	ਭਰਿਆ	ਕੱਲ੍ਹ	ਅੱਜ
ਸੱਚ	ਝੂਠ	ਕਾਲ਼ਾ	ਗੋਰਾ
ਸੱਜਰ	ਤੋਕੜ	ਕੁੜੱਤਣ	ਮਿਠਾਸ
ਸੱਜਰਾ	ਬੇਹਾ	ਕੌੜਾ	ਮਿੱਠਾ
ਸਰਦੀ	ਗਰਮੀ	ਖੱਟਣਾ	ਗੁਆਉਣਾ
ਸੁਰਗ ਜਾਂ ਸ਼ੁਰਗ	ਨਰਕ	ਖਰਾ	ਖੋਟਾ
ਸੰਖੇਪ	ਵਿਸਤਾਰ	ਖੁੰਢਾ	ਤਿੱਖਾ
ਸੰਘਣਾ	ਵਿਰਲਾ	ਖੁੱਲ੍ਹਾ	ਤੰਗ
ਸੰਜੋਗ	ਵਿਜੋਗ	ਗਰਮੀ	ਸਰਦੀ
ਸਾਫ਼	ਮੈਲਾ	ਗਿੱਲਾ	ਸੁੱਕਾ
ਸਿਆਣਾ	ਕਮਲਾ	ਗੁਣ	ਐਗੁਣ
ਸਿੱਧਾ	ਪੁੱਠਾ	ਗੁਪਤ	ਪ੍ਰਗਟ
ਸੁਹਾਗਣ	ਵਿਧਵਾ	ਗੂੜ੍ਹਾ	ਫਿੱਕਾ , ਮੱਧਮ
ਸੁਸਤ	ਚੁਸਤ	ਗੰਦਾ	ਸਾਫ਼
ਸੁੱਕਾ	ਗਿੱਲਾ , ਹਰਾ	ਘੱਟ	ਵੱਧ
ਸੁਖੀ	ਦੁਖੀ	ਘਾਟਾ	ਵਾਧਾ
ਸੁਚੱਜਾ	ਕੁਚੱਜਾ	ਚਲਾਕ	ਸਿੱਧਾ
ਸੋਗ	ਖੁਸ਼ੀ	ਚੜ੍ਹਦਾ	ਲਹਿੰਦਾ
ਹੱਸਣਾ	ਰੋਣਾ	ਚੜ੍ਹਾਈ	ਉਤਰਾਈ

ਛੋਹਲਾ	ਸੁਸਤ, ਢਿੱਲਾ, ਮੱਠਾ	ਤਰ	ਖੁਸ਼ਕ
ਛੂਤ	ਅਛੂਤ	ਥੱਲੇ	ਉੱਤੇ
ਛੋਟਾ	ਵੱਡਾ	ਥੋੜਾ	ਬਹੁਤਾ
ਜਨਮ	ਮਰਨ	ਦਿਨ	ਰਾਤ
ਜਾਗਣਾ	ਸੌਣਾ	ਦੂਰ	ਨੇੜੇ
ਠੰਢਾ	ਤੱਤਾ	ਦੇਸੀ	ਵਿਦੇਸ਼ੀ
ਠਰਨਾ	ਤਪਣਾ	ਦੋਸ਼	ਗੁਣ
ਡਰਾਕਲ	ਦਲੇਰ, ਨਿਡਰ	ਧਰਤੀ	ਅਕਾਸ਼
ਡਿਗਣਾ	ਉੱਠਣਾ	ਧਨੀ	ਕੰਗਾਲ
ਡੋਬਣਾ	ਤਾਰਨਾ	ਧੁੱਪ	ਛਾਂ
ਢਾਹੁਣਾ	ਉਸਾਰਨਾ	ਨਕਦ	ਉਧਾਰ
ਤਕੜਾ	ਮਾੜਾ, ਕਮਜ਼ੋਰ	ਨਵਾਂ	ਪੁਰਾਣਾ
ਤੱਤਾ	ਠੰਢਾ	ਨੇਕੀ	ਬਦੀ
ਬੁਰਾ	ਭਲਾ	ਨਿਰਮਲ	ਮੈਲਾ
ਭੰਡਣਾ	ਸਲਾਹੁਣਾ	ਨਿਰਜੀਵ	ਸਜੀਵ
ਭੰਨਣਾ	ਘੜਨਾ	ਪੱਧਰਾ	ਉੱਚਾ-ਨੀਵਾਂ
ਭੋਲਾ	ਚਲਾਕ, ਤੇਜ਼	ਪ੍ਰਤੱਖ	ਗੁੱਝਾ, ਲੁਕਵਾਂ
ਭਿੱਜਿਆ	ਸੁੱਕਿਆ	ਪਰਦੇਸ	ਸੁਦੇਸ
ਮਨਾਹੀ	ਖੁੱਲ੍ਹ	ਪਵਿੱਤਰ	ਅਪਵਿੱਤਰ
ਮਿੱਤਰ	ਵੈਰੀ	ਪੜ੍ਹਿਆ	ਅਨਪੜ੍ਹ
ਯਕੀਨ	ਸ਼ੱਕ	ਪੁੱਠਾ	ਸਿੱਧਾ
ਯਾਰੀ	ਦੁਸ਼ਮਣੀ	ਪੁੱਤਰ	ਕਪੁੱਤਰ
ਯੋਗ	ਅਯੋਗ	ਫਸਣਾ	ਨਿਕਲਣਾ, ਛੁੱਟਣਾ
ਰੋਗ	ਅਰੋਗ	ਫੜਨਾ	ਛੱਡਣਾ
ਰੱਜਿਆ	ਭੁੱਖਾ	ਫਿੱਕਾ	ਮਿੱਠਾ
ਰੌਂਦੂ	ਹਸਮੁਖ	ਬਹਾਦਰ	ਡਰਪੋਕ
ਲੋਕ	ਪਰਲੋਕ	ਬਰੀਕ	ਮੋਟਾ
ਲੋਭੀ	ਤਿਆਗੀ	ਬਲਵਾਨ	ਨਿਰਬਲ

ਲੋੜਵੰਦ	ਬੇਲੋੜਾ
ਵੱਖਰਾ	ਸਾਂਝਾ
ਵਧੀਆ	ਘਟੀਆ
ਵਰ	ਸਰਾਪ
ਵਿਗਾੜਨਾ	ਸੁਆਰਨਾ
ਸ਼ਾਂਤੀ	ਅਸ਼ਾਂਤੀ
ਸ਼ਰਮੀਲਾ	ਬੇਸ਼ਰਮ
ਸ਼ਰਾਬੀ	ਸੋਫੀ
ਖਰੀਦਣਾ	ਵੇਚਣਾ
ਖਾਲੀ	ਭਰਿਆ

(ਸ) ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ :

ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਪੂਰੇ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹਿ ਸਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸੰਖੇਪਤਾ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਅਕਸਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ‘ਉਹ ਕੋਈ ਗੱਲ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ’ ਤਦ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਭੁੱਲਕੜ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਗੱਲ ਸੰਖੇਪ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵੀ।

ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ :

1. ਉਹ ਪਾਠ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਅਰੁੱਕ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ	ਅਖੰਡ-ਪਾਠ
2. ਉਹ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲਵਾਨ ਘੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ	ਅਖਾੜਾ
3. ਉਹ ਥਾਂ ਜੋ ਸਭ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਹੋਵੇ	ਸਾਮਲਾਟ
4. ਉਹ ਪੁਸਤਕ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਾਰੀ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨੀ ਲਿਖੀ ਹੋਵੇ	ਸੈਂਜੀਵਨੀ
5. ਉਹ ਪੁਸਤਕ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਲਿਖੀ ਹੋਵੇ	ਜੀਵਨੀ
6. ਉਹ ਅਖਬਾਰ ਜੋ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ ਨਿਕਲੇ	ਸਪਤਾਹਿਕ

7. ਉਹ ਮੁੰਡਾ/ਕੁੜੀ ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਨਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ	ਕੁਆਰਾ/ਕੁਆਰੀ
8. ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਹੱਥ ਨਾਲ਼ ਮੂਰਤਾਂ ਬਣਾਵੇ	ਚਿੱਤਰਕਾਰ
9. ਉਹ ਥਾਂ ਜਿੱਥੋਂ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਵੱਲ ਰਸਤੇ ਨਿਕਲ਼ਦੇ ਹੋਣ	ਚੁਰਸਤਾ
10. ਉਹ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਘੋੜੇ ਬੱਝਦੇ ਹੋਣ	ਤਬੇਲਾ
11. ਉਹ ਧਰਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਸਲ ਨਾ ਉਗਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ	ਬੰਜਰ
12. ਉਹ ਧਰਤੀ ਜਿੱਥੇ ਦੂਰ ਤੱਕ ਰੇਤ ਹੀ ਰੇਤ ਹੋਵੇ	ਮਾਰੂਥਲ
13. ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਆਚਾਰ ਵਾਲ਼ਾ	ਸਦਾਚਾਰੀ
14. ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ਾ	ਆਗਿਆਕਾਰੀ
15. ਆਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ਾ	ਸ਼੍ਰਾਰਥੀ
16. ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ਾ	ਆਪਹੁਦਰਾ
17. ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ਾ	ਸਾਹਿਤਕਾਰ
18. ਸੋਨੇ-ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ਾ	ਸਰਾਫ਼
19. ਕੰਮ ਤੋਂ ਜੀਅ ਚੁਰਾਉਣ ਵਾਲ਼ਾ	ਕੰਮ-ਚੋਰ
20. ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲ਼ਾ/ਵਾਲ਼ੀ	ਕਹਾਣੀਕਾਰ
21. ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲ਼ਾ/ਵਾਲ਼ੀ	ਕਵੀ/ਕਵਿਤਰੀ
22. ਚਰਖਾ ਕੱਤਣ ਵਾਲ਼ੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ	ਤਿੰਵਣ
23. ਚਾਰ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲ਼ਾ ਜਾਨਵਰ	ਚੁਪਾਇਆ
24. ਜਿਹੜਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮੰਨੇ	ਆਸਤਕ
25. ਜਿਹੜਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨੇ	ਨਾਸਤਕ
26. ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੀਤੀ ਨੇਕੀ ਨਾ ਜਾਣੇ	ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ
27. ਜਿਹੜਾ ਕਦੇ ਨਾ ਥੱਕੇ	ਅਣਥੱਕ
28. ਜਿਹੜਾ ਕਦੇ ਨਾ ਟੁੱਟੇ	ਅਟੁੱਟ

29. ਜਿਹੜਾ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ	ਗੂੰਗਾ
30. ਜਿਹੜਾ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋਵੇ	ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ
31. ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੇ	ਵਿਹਲੜ/ਨਿਕੰਮਾ
32. ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰੇ	ਖੋਜੀ
33. ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਵੱਡਿਆਂ-ਵਡੇਰਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਮਿਲੇ	ਵਿਰਸਾ
34. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪੜ੍ਹਿਆ ਨਾ ਹੋਵੇ	ਅਨਪੜ੍ਹ
35. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਪੱਖ-ਪਾਤ ਨਾ ਕਰੇ	ਨਿਰਪੱਖ
36. ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਹੋਣ	ਸਮਕਾਲੀ
37. ਜਿਹੜਾ ਦੇਸ ਨਾਲ ਗੱਦਾਰੀ ਕਰੇ	ਦੇਸ-ਧ੍ਰੋਹੀ/ਗੱਦਾਰ
38. ਜਿਹੜਾ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ	ਗਾਲੜੀ
39. ਜਿਹੜੇ ਗੁਣ ਜਾਂ ਔਗੁਣ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੋਣ	ਜਮਾਂਦਰੂ
40. ਜਿਹੜਾ ਬੱਚਾ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ	ਜੇਠਾ
41. ਜਿਸ ਨੇ ਧਰਮ ਜਾਂ ਦੇਸ ਲਈ ਜਾਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ	ਸ਼ਹੀਦ
42. ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨ	ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰਾ
43. ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹੋਣ	ਸਾਰਥਕ
44. ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਾ ਨਿਕਲਦੇ ਹੋਣ	ਨਿਰਾਰਥਕ
45. ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂ ਬਿਆਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ	ਅਕਹਿ
46. ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਕਹੀ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਉੱਕਾ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਵੇ	ਢੀਠ
47. ਜਦੋਂ ਮੀਂਹ ਨਾ ਪਵੇ ਜਾਂ ਮੀਂਹ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਵੇ	ਔੜ
48. ਜੋ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੇ	ਪਰਉਪਕਾਰੀ
49. ਜਿੱਥੇ ਰੁਪਏ, ਪੈਸੇ ਜਾਂ ਸਿੱਕੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣ	ਟਕਸਾਲ

50. ਜੋ ਸਹਿਣ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ	ਅਸਹਿ
51. ਜੋ ਪੈਸੇ ਕੋਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖਰਚ ਨਾ ਕਰੇ	ਕੰਜੂਸ
52. ਜੋ ਬੇਮਤਲਬ ਖਰਚ ਕਰੇ	ਖਰਚੀਲਾ
53. ਜੋ ਆਪ ਨਾਲ਼ ਬੀਤੀ ਹੋਵੇ	ਹੱਡਬੀਤੀ
54. ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ਼ ਬੀਤੀ ਹੋਵੇ	ਜੱਗਬੀਤੀ
55. ਪਿੰਡ ਦੇ ਝਗੜਿਆਂ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੀ ਸਭਾ	ਪੰਚਾਇਤ
56. ਪੈਦਲ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ਾ	ਪਾਂਧੀ
57. ਪਿਉ-ਦਾਦੇ ਦੀ ਗੱਲ	ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ
58. ਨਾਟਕ ਜਾਂ ਫ਼ਿਲਮ ਦੇਖਣ ਵਾਲ਼ਾ	ਦਰਸ਼ਕ
59. ਭਾਸ਼ਣ ਜਾਂ ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨ ਵਾਲ਼ਾ	ਸ੍ਰੋਤਾ
60. ਨਾਟਕ ਲਿਖਣ ਵਾਲ਼ਾ	ਨਾਟਕਕਾਰ
61. ਨਾਵਲ ਲਿਖਣ ਵਾਲ਼ਾ	ਨਾਵਲਕਾਰ
62. ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਕਵਿਤਾ	ਵਾਰ
63. ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲਾ ਕੇ ਕਹੀ ਗੱਲ	ਮਿਹਣਾ, ਟਕੋਰ
64. ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ਼ ਲੜਨ ਵਾਲ਼ਾ	ਸੂਰਮਾ
65. ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਜ ਉੱਤੇ ਰੁਪਈਏ ਦੇਣ ਵਾਲ਼ਾ ਵਿਅਕਤੀ	ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ
66. ਲੱਕੜਾਂ ਕੱਟਣ ਵਾਲ਼ਾ	ਲੱਕੜਹਾਰਾ
67. ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਾਂ ਦੀ ਕਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲ਼ੀ ਸਭਾ	ਲੋਕ-ਸਭਾ
68. ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਰਾਏ	ਸਰਬ-ਸੰਮਤੀ
69. ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਸਨੀਕ	ਭਾਰਤੀ
70. ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵਸਨੀਕ	ਪੰਜਾਬੀ/ਪੰਜਾਬਣ